

XVI. Yüzyılda Osmanlı Arşiv Kaynaklarına Göre Midilli Sancağı'nın İktisadi Durumu

Ayhan Afşın Ünal¹

Özet

Bir bölgede yaşayan halkın, belli bir dönemdeki iktisadî durumunu inceleyebilmek için elimizde; o döneme ait, toplumun üretim biçimine ve bölgenin özelliklerine göre değişen bir takım bilgilerin olması gerekmektedir. Tarım toplumu için tarım yapılan arazinin genişliği, iklim, yetişen ürünlerinin cinsi ve miktarı gibi istatistikî bilgiler gereklidir. Sanayi ve ticaretle uğraşan bir toplum için ise, sanayinin cinsi, miktarı, kalitesi, hammaddenin nereden ve nasıl geldiği ve bölgenin hangi ticaret yolları üzerinde bulunduğu şeklindeki bilgilere ihtiyaç vardır. İktisadî hayat konusunda hayvancılığın da önemli bir unsur olduğu inkâr edilemez. Dolayısıyla hayvanlardan alınan vergiler, beslenen hayvan cinsi ve sayısı gibi hususlarda da aydınlatıcı bilgilere ihtiyaç vardır. Burada, bu hususlarla ilgili istatistikî verilerin kaydedildiği en mükemmel kaynaklar Tapu Tahrir Defterleri'dir. Diğer kaynaklar, bu konuda Tahrir Defterleri'ndeki bilgileri desteklemesi açısından önemlidir.

Farklı zamanlarda ve farklı bölgelere has olarak düzenlenen “kanunnâmeler” de, yine vergi nizamının adalara has özelliklerini ortaya koymakta; hangi şartlar altında nasıl vergi uygulanacağı, hangi kategorilere nasıl tevzi olunacağı, çarşı, pazar ve ticarî vergilerinin ne olacağı gibi konular geniş bir şekilde belirtilmekte idi. Sancak, nahiye hatta bazı sosyal zümreler için ayrı ayrı düzenlenen bu kanunnâmeler sayesinde, devletin hakim olduğu topraklar üzerinde uyguladığı vergi politikasını ve topladığı vergi çeşitlerini öğrenmek mümkündür. Bunların nasıl uygulanacağını ise, merkeze ulaşan şikayetler, arzlar ve buna karşılık, merkezden gönderilmiş talimatlar göstermektedir. Sancak ve nahiyeler için tertip edilen kanunnâmeler, genellikle ilgili yerin Tahrir Defterleri'nin başında bulunurdu. Midilli Sancağı'na ait olan, 955/1548 ve 989/1581 tarihli iki Mufassal Tahrir Defteri'nde Sancağın kanunnâmesi mevcut olup, bize bu dönem içerisinde Midilli'de uygulanan

1 Dr. Öğ. Üy. Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Orcid : 0000-0002-4730-2159, afsin@erciyes.edu.tr.

vergi politikası, iktisadî hayat, alınan vergiler ve miktarları vs. pek çok konuda yardımcı olmuştur. Her iki defterde de bir-iki hüküm farkıyla aynı kanunnâme konulmuştur.

Osmanlı ekonomisinin temelini, bilindiği gibi, ekincilik, bağcılık ve hayvancılıktan meydana gelen ziraat teşkil etmiştir. Osmanlı ahalisinin büyük bir kısmı da bu sahada çalışmaktaydı. İnceleme konumuz olan Midilli Sancağı'nda da iktisadî hayatın esası tarım ve hayvancılığa dayanmakla birlikte, az da olsa ticarî ve sınaî faaliyetlerin yapıldığı kanunnâmelerdeki bilgilerden anlaşılmaktadır.

Giriş

Ege Adaları'nın iktisadî durumu tarih boyunca daima sınırlı olmuştur. Birkaç ada hariç, bir çoğu ziraî bakımdan çok fakirdi ve üzerlerinde yaşayan halk da hayatını denize borçlu olarak idame ettirmekteydi. Fernand Braudel, Akdeniz'in, XVII yüzyıl için, bütün sosyal, kültürel, iktisadî ve siyasî tarihini anlattığı meşhur eserinde, Akdeniz ve Ege Adaları için şunları söylüyor: “küçük veya büyük, bu adaların önemi, uzun deniz yolları boyunca zorunlu duraklar meydana getirmelerine ve aralarında veyahut da bazen kendi kıyılarıyla kıtaninkiler arasında seyr ü sefer için tercih edilen, nisbeten sakin sular sunmalarına bağlı olmaktadır. Böylece Doğu'da sonunda onunla karıştırılacak kadar, deniz mekânına öylesine dağılmış “Ege Arşipel”i böyledir. Bütün adalar, denizin yaygın hayatına karşı duyarlı ve aynı zamanda (sadece ithal ve ihraç trafiklerine sahip olsalar bile) içe doğru, büyük tarih metinlerine bağlı tarihçinin ilk bakışta göremediği şu köşeye dönük, birbirlerine benzeyen kentlere sahiptirler: bu köşe içe kapanık ve endişeli hayatları, doğa bilimcilerinin uzun süreden beri işaret ettikleri kapalı kaptaki biyolojilerdir. Hiçbir ada, insanî ilginçliklerinin dışında, günlerin birinde veya diğerinde, başkalarıyla paylaşabileceği bitkisel veya hayvansal özgürlüklere sahip değildir. Hayvansal ve bitkisel çeşitliliğine ve zenginliğine rağmen bu ilginç kaynaklar, asla bolluk ifade etmemektedirler. Hiçbir ada ertesi günkü yaşamını garantiye alamamıştır. Bu adaların her biri için, asla çözülemeyen veya yetersiz bir şekilde çözülebilen en büyük sorun, kendi kaynaklarıyla, kendi toprağıyla, kendi tahılıyla, kendi meyvalarıyla, kendi sürüleriyle geçinebilmek ve muktedir olmamakla birlikte, dışa açılabilir. Bu adaların hepsi, birkaç istisna dışında, aç dünyalardır. Örnek olarak Korfu, Girit ve Kıbrıs, yüzyılın ikinci yarısında sürekli olarak açlık tehdidi altındadırlar. Tanrısal Trakya buğdayıyla yüklü “karamürseller”in istenilen zamanda gelmemeleri veya kalelerdeki depoların buğday veya darı stoklarının tükenmeleri halinde, onlar için gıdasal bir felaket meydana gelmektedir. Zaten bir karaborsa, bu Doğu Akdeniz Adaları'nın

etrafında örgütlenmiştir. Açlık tarafından tehdit edilen adalar, aynı zamanda bu XVI.yüzyılın ortasında hiçbir zaman olmadığı kadar savaşçı olan denizin bizzat kendisi tarafından da tehdit edilmektedirler. Çünkü sürekli olarak haydutlar, korsanlar tarafından kuşatma altında yerlerdir. Buralarda sürekli olarak kendini savunmak, gözetleme kuleleri inşa etmek, tahkikât yapmak, bunları topraklarla donatmak gerekmektedir. Nihayet buralara limanlar boyunca garnizonlar, ve hava iyileşir iyileşmez, onunla birlikte askerî harekât mevsimi başlar başlamaz, destek birliklerini iyileştirmek gerekmektedir. Çünkü güçlü deniz yollarının üzerinde bulunan adalar, büyük ilişkilere katılmaktadırlar. Büyük tarihin bir kesimi onların olağan varlıklarının üstüne eklenmektedir. Ekonomileri, bazı çağrılara direnme yeteneğine sahip olmadıklarından ötürü, bu durumun karşı darbelerine sürekli olarak maruz kalmaktadırlar. Varlık nedenlerini ancak Akdeniz, hatta dünya pazarına borçlu olan yabancı ürünler, böylece ne kadar da çok adayı istila etmişlerdir. İhracat için olan bu ürünler, adasal hayatın dengesini sürekli olarak tehdit etmektedirler”². Adaların orta zamanlardaki ekonomik bağımlılığı ve yetersizliği, ancak bu kadar iyi özetlenebilir. “Nakşa Dukalığı, Kiklad Adları” konulu bir makale kaleme alan Safvet, bu yörelerle ilgili Osmanlı sahasında ilk öncü yazıyı, arşiv kaynaklarına dayalı olarak ele alırken, “...hemen hemen hepsi bir taş parçası olan bu adaların yerlilerinin hallerini aşağıdaki vesikalardan anlarsınız. Ekmeğini taştan çıkarır sözü bu zavallılar için söylenmiş sayılır. Gerçekten acınacak halde idiler, göze görünen büyücek yapılar, ya kilise, ya adanın sahibi, mültezimi olan İtalyanların köşkleri idi...” diyerek³, adaların ortak ve belirgin özelliğini belirtir. Nitekim adaları, çeşitli dönemlerde dolaşan seyyahlar, bunların bir çoğunda ahalinin fakir durumda olduğuna işaret ederler. Yeterli gelir kaynakları olmadığından Osmanlı idaresi altındaki sözkonusu adaların çoğunda vergiler hallerine uygun tarzda ikâme edilmiştir; muafiyetler olabildiğince tanınmıştır. En başta gelen ve şeriatın emrettiği vergi olan cizye bile toplu bir rakam üzerinden tahsil edilmiştir; toplama ile ilgili organizasyon bazen ada halkına bırakılmıştır. Vergiler ve muafiyetler, adalardaki yetersiz nüfus potansiyelini yerinde tutmak gibi bir amaç da taşıyordu.

Timar sisteminin yerleştirildiği, has ünitelerinin bulunduğu Boğazönü Adaları, Taşoz, Semadirek, Limni, Gökçeada, Bozcaada ile Midilli ve Rodos bölgesi adaları ve Sakız’da halkın vergileri, baş vergileri yanında, yetiştirilen mahsüllerden alınan öşür ve diğer vergilerden oluşuyor ve hangi tarafa ayrılmış ise oraca tahsil olunuyordu. Bunun yanı sıra timara tahsis edilmeyen ve sadece

2 Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C.I, s. 182, 185-186, 189.

3 Safvet, “Nakşa (Naksos) Dukalığı ve Kiklad Adaları”, *TOEM*, IV/23, Kanûn-ı evvel 1329, s.1449.

hazineye yıllık olarak belli bir meblağ veren adalar grubu da mevcuttu. Bu ikili bir sistem gibi görünse de, temel de çıkış noktası pek farklı değildi. Bu her iki sistemde, Osmanlı hakimiyeti boyunca değişik uygulamalar olmuştu. Bunlar mükellefiyetler ve muafiyetler çerçevesinde gelişme gösterdiği gibi her iki sistemde de “tahrir” in esas olduğu anlaşılmaktadır.

Bilindiği üzere, bir bölgede yaşayan halkın, belli bir dönemdeki iktisadî durumunu inceleyebilmek için elimizde; o döneme ait, toplumun üretim biçimine ve bölgenin özelliklerine göre değişen bir takım bilgilerin olması gerekmektedir. Tarım toplumu için tarım yapılan arazinin genişliği, iklim, yetişen ürünlerinin cinsi ve miktarı gibi istatistikî bilgiler gereklidir. Sanayi ve ticaretle uğraşan bir toplum için ise, sanayinin cinsi, miktarı, kalitesi, hammaddenin nereden ve nasıl geldiği ve bölgenin hangi ticaret yolları üzerinde bulunduğu şeklindeki bilgilere ihtiyaç vardır. İktisadî hayat konusunda hayvancılığın da önemli bir unsur olduğu inkâr edilemez. Dolayısıyla hayvanlardan alınan vergiler, beslenen hayvan cinsi ve sayısı gibi hususlarda da aydınlatıcı bilgilere ihtiyaç vardır. Burada, bu hususlarla ilgili istatistiği verilerin kaydedildiği en mükemmel kaynaklar Tapu Tahrir Defterleri'dir. Diğer kaynaklar, bu konuda Tahrir Defterleri'ndeki bilgileri desteklemesi açısından önemlidir.

Farklı zamanlarda ve farklı bölgelere has olarak düzenlenen “kanunnâmeler” de, yine vergi nizamının adalara has özelliklerini ortaya koymakta; hangi şartlar altında nasıl vergi uygulanacağı, hangi kategorilere nasıl tevzi olunacağı, çarşı, pazar ve ticarî vergilerinin ne olacağı gibi konular geniş bir şekilde belirtilmekte idi. Sancak, nahiye hatta bazı sosyal zümreler için ayrı ayrı düzenlenen bu kanunnâmeler sayesinde, devletin hakim olduğu topraklar üzerinde uyguladığı vergi politikasını ve topladığı vergi çeşitlerini öğrenmek mümkündür. Bunların nasıl uygulanacağını ise, merkeze ulaşan şikayetler, arzlar ve buna karşılık, merkezden gönderilmiş talimatlar göstermektedir. Sancak ve nahiyeler için tertip edilen kanunnâmeler, genellikle ilgili yerin Tahrir Defterleri'nin başında bulunurdu. Midilli Sancağı'na ait olan, 955/1548 ve 989/1581 tarihli iki Mufassal Tahrir Defteri'nde Sancağın kanunnâmesi mevcut olup, bize bu dönem içerisinde Midilli'de uygulanan vergi politikası, iktisadî hayat, alınan vergiler ve miktarları vs. pek çok konuda yardımcı olmuştur. Her iki defterde de bir-iki hüküm farkıyla aynı kanunnâme konulmuştur.

Osmanlı ekonomisinin temelini, bilindiği gibi, ekincilik, bağcılık ve hayvancılıktan meydana gelen ziraat teşkil etmiştir. Osmanlı ahalisinin büyük bir kısmı da bu sahada çalışmaktaydı. İnceleme konumuz olan Midilli Sancağı'nda da iktisadî hayatın esasları tarım ve hayvancılığa dayanmakla

birlikte, az da olsa ticarî ve sınaî faaliyetlerin yapıldığı kanunnâmelerdeki bilgilerden anlaşılmaktadır. İktisadî hayata, bilhassa hububat istihşâline; toprağın verimlilik derecesi, iklim şartları, ilk baharda ortaya çıkan donmalar, yaz günlerinde düşen dolu, sağanakların sebep olduğu su baskınları, hayvan sürülerinin verdiği zararlar ve nihayet eşkiyalık hareketlerinin yol açtığı ziyanlar tesir etmektedir.

Midilli Adası'nda, diğer bütün adalarda olduğu gibi, Akdeniz iklimi hakimdir ve mütedil havası ziraate elverişlidir. Böylece iklimin de tesiri ile Ada'da pek çok çeşitli mahsuller yetiştirilmekteydi. Ziraî mahsuller değerli bir kaynak oldukları gibi, askerin iâşesi ve hayvanların beslenmesi için de hayatî bir önem taşımakta idi. Bu yüzden “toprağın boz bırakılmaması için” bir takım tedbirlere başvurmak ihtiyacını duymuşlardır. Devlet, köylüyü toprağını işlemeye mecbur ettiği gibi, boş bulduğu toprakları da işleyebilmesi için serbest bırakıyordu. Elindeki toprağı geçerli bir mazereti olmadan üst üste üç yıl boş bırakan çiftçinin toprağı elinden alınıyordu. Ortaya çıkan zarara karşılık “çiftbozan akçası” adı altında bir tazminat alınırdı⁴.

1 - Vergiler

Osmanlı İmparatorluğu'nun vergi sistemine göre, devletin reayadan aldığı vergiler üç bölümde mütalââ edilmektedir.

- 1- *Rûsûm-ı Şer'iyye* (zekat, öşür, haraç, cizye vb.)
- 2- *Rûsûm-ı Örfiyye* (çift, bennâk, ispençe, arûs, cürüm ve cinayet resimleri vb.)
- 3- *Avarız-ı Divaniyye ve Tekalif-i Örfiyye* (avarız akçası, nüzûl bedeli, kürekçi akçası vs.)

Osmanlı Devleti, imparatorluğun tamamına has bir vergi politikası uygulamamış, her bölgenin hususiyetine göre ayrı ayrı vergi kanunnâmeleri tertip etme yoluna gitmiştir. Burada Midilli Sancağı'nın kanunnâmelerine dayanarak, alınan vergiler ve oranları konusunda bilgi vermeye çalışacağız.

1.1. Zirai Vergiler

1.1.1- Öşür :

Öşür, kelime olarak 1/10 manasındadır. Osmanlı Devleti'nde mirî arazi rejiminin uygulandığı bölgelerde, ziraatla uğraşan ahaliden hâsıl ettikleri

4 Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihî (1453-1559)*, C.II, s. 316-318.

ürünün belirli bir kısmının devlet adına alınması usulüne “âşâr” veya “öşür” denilmektedir⁵.

Öşür, 1/10 manasında olmasına rağmen, toprak ürünlerinden devlet adına alınan paylar genellikle, 1/5, 1/6, 1/8 hatta bazen ½ oranında olmuştur. Bu nisbetlerin değişik olmasının sebebi, arazinin verimliliği, sulama şartları, ziraat yapılan hububatın çeşidi, mahallî örf ve adetlerin dikkate alınmış olmasından dolayıdır⁶. Devlet adına tahsil edilen öşür gelirleri “hâss”, “ze’amet” ve “tımâr” sahiplerine tevcih edildiği gibi “maktu” olarak belirlenmeleri durumunda “iltizam”a da verilebiliyordu.

Öşür “aynî” ve “nakdî” olarak iki şekilde tahsil edilirdi. Arpa ve buğday gibi uzun süre muhafaza edilebilen hububat çeşidinden genellikle “aynî” olarak alınması kanundu. Fakat sipahiler öşrû, zamanın narhına göre “nakdî” almak isterlerdi. Çünkü, sipahinin elindeki mahsulü satarak nakde çevirmesi son derece sınırlıydı. Uzun süre beklemesi mümkün olmayan bağ ve bahçe ürünlerinin öşürü ise yine Tahrir Defterleri’nde belirtilen narh üzerinden öşür tasarruf edenlere verilmekteydi⁷.

Midilli Sancağı’nda, XVI.yüzyıl içinde, ziraat edilen yerlerden, hububattan alınan öşür miktarı, müslümanlardan 1/10, gayr-i müslim ahaliden ise 1/8 kile şeklinde kanunnâmelerde belirtilmiştir⁸. Tabii olarak bu ikilem, yani müslüman olmayanlardan 1/8 ve müslümanlardan 1/10 oranında öşür alınması, Midilli Sancağı genelinde, tahıl üretiminde yıllık toplam miktarı bulmamızda zorluklar çıkarmaktadır, çünkü Tahrir Defterleri’nde müslim ve gayr-i müslim nüfus birlikte yazıldıkları gibi, ürettikleri ürünlerden alınan öşür miktarları ayrı ayrı değil de, birlikte, karışık olarak yazılmışlardır. Dolayısıyla bir ürünün öşür miktarının çarpım katsayısı (8) mi olacaktır, yoksa (10) mu olacaktır, kestirilememektedir. Dolayısıyla biz burada öşür çarpım katsayısını hububat için ne 8, ne de 10 kabul ettik, fakat ikisinin ortalaması olan (9) rakamı ile tahmini bir sonuca gitmeye gayret ettik. Hububattan ayrı olarak üretilen diğer ürünlerden (keten, pamuk, gügöl, zeytin, zeytinyağı vs) ne oranda öşür alındığına dair, ne Sancak Kanunnâmeleri’nde, ne de Tahrir Defterleri’nde, üzülererek belirtmeliyiz ki, bir bilgiye rastlayamadık, o sebeple bu ürünlerin üretim miktarları arasında mukayese yaparken, alınan öşür miktarı üzerinden, bir karşılaştırma yapmayı daha sağlıklı gördük. Öşür alınan ve tabii olarak ziraati yapılan hububat çeşitleri şunlardı: hinta (buğday), şair (arpa), erzen (darı), çeltik, nohut, badem, ceviz, mercimek,

5 Ömer Lütfi Barkan, “Öşür”, *İA*, C.IX, s. 485.

6 Mehmet Ali Ünal, *XVI.Yüzyılda Harput Sancağı*, TTK, Ankara 1989, s. 119.

7 Mehmet Ali Ünal, *XVI.Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 119-120.

8 *TD 264*, s. 3; *TD 598*, s. 8.

böğrülce, burçak, keten, gügül (ipek kozası), penbe (pamuk), bakla, zeytin, incir, palamud⁹. Mesela palamud üretimi, “pelit” adı verilen meyvesinin hayvan yemi olarak kullanılmasından dolayı, çok fazla olsa gerek ki, alınan vergiler arasında “resm-i palamud” vergisi dahi vardır ve belli bir yekün tutmaktadır. Palamut ağacından alınan vergi miktarları Midilli Sancağı’nın kazalarına göre, (Tablo XX-XXI)’de ayrıntılı olarak görülmektedir. Ayrıca bahçe ve bostanlarda (besâtîn) yetiştirilen soğan (piyaz), sarımsak (sir) gibi ürünlerden öşür alınmaktaydı. Bunlardan başka bağlarda yetiştirilen üzümünden yapılan ve “şıra-şire” şeklinde tâbir edilen pekmez, şarap gibi ürünlerden de öşür alındığını yine kanunnâmelerden öğreniyoruz. 1548 tarihli Midilli Kanunnâmesi’nde bazı Müslümanların bağlarının dönüm itibarıyla deftere kaydolunduğunu ve dönümüne dörder akçe alındığını, keferre taifesinin şiresinden 1/8 öşür alındığını, bağlardan hâsıl olan şirenin öşrünün satılması için iki ay “monopolye”¹⁰ tutulduğunu öğreniyoruz¹¹. Yine Midilli’de bu tarihlerde arıcılık yapıldığını, kanunnâmede geçen “kovan öşrü”nden anlıyoruz. Belirtildiğine göre, kovan öşrü “müslümandan ve kefereden on kovanda bir kovan veyahut kovandan kovana birer akçe alınır” idi¹². Tahıl ürünlerinde alınan öşür miktarı, Tahrir Defterleri’nde “kile” ölçüsü ile gösterilmiştir¹³. Şıra ve zeytinyağı için ise “medre- medara”¹⁴ sıvı ölçü birimi olarak kullanılmıştır. XVI.yüzyılda Midilli’de, hacim itibarıyla daha geniş yer kaplayan, “pembe” denilen pamuk ve kendir yapımında kullanılan “ketan” da ise ölçü birimi olarak “men” kullanılmıştır. Mısır,

9 Palamud diğer adıyla mazi, dericilikte kullanılmaktadır. Bağlık ve ormanlık mevkilerde geniş ölçüde elde edilmektedir. Meşe palamudu ağaçlarından silkme usulüyle düşürülen palamud açık ve güneşli havada kurutulur, daha sonra işlenmeye başlanır, tırnakları ve fındıkları ayıklanıp temizlenir, pelit adı verilen meyvesi hayvan yemi olarak kullanılır, hatta bazen un haline getirilirdi. XVI.Yüzyılda asıl kullanma sahası dericilik olan palamut harc hammaddesi olarak kuyuda bekletilen derinin pişmesine yardımcı olurdu. Bkz. Feridun Emecen, *XVI. Yüzyılda Manisa Kazası*, TTK, Ankara 1989, s. 258.

10 Tekel manasına olan “monopol” kelimesinden bozmadır. Üzüm yetiştirilip şarap istihsal edilen yerlerde tatbik olunan bir usuldür. Köylü hasıl olan şarabın 1/10’nu sipahiye verir ve sipahiye iki ay müddetle monopolye tutar, yani kendi şarabını satardı. Bu sırada köylünün şarap satması yasaktı. Bunun için şarap fiçileri mühürlenirdi. İki ay sonunda ise monopolye müddeti sona erer ve köylü şarabını satardı. Bkz. Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lüğati*, s.227.

11 TD 264, s. 3-4.

12 TD 264, s. 4.

13 Walter Hinz, “İslamda Ölçü Sistemleri” isimli eserinde “kile”yi şöyle tarif ediyor: “Osmanlılar devrinde resmen, yani İstanbul’da, buğdayda kile, 20 okka, yani 25,656 kg olarak hesaplanırdı. Kile, arpa ticaretinde de, muhtemelen yaklaşık 22,25 kg üzerinden işlem gördü. Un ticaretinde de İstanbul kilesi 20 okka = 25,656 kg olarak geçerliydi. Buna karşılık pirinçte XVII.yüzyılda 1 kile sadece 10 okka = 12,828 kg idi. Resmî İstanbul kilesi yanında Anadolu’da bir takım mahalli kile ölçüleri vardı” Walter Hinz, *İslamda Ölçü Sistemleri*, (çev. Acar Sevim), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1990, s. 51.

14 Her biri iki okka olan 4 kilenderlik bir Osmanlı sıvı ölçüsüdür. 1 medre= 10,256 litreye eşittir. Bkz. Walter Hinz, *a.g.e.*, s. 55.

Suriye ve İran ve Anadolu'nun çeşitli yerleşim birimlerinde kullanılmakta olan bu ölçü biriminin değeri bölgeden bölgeye değişkenlik göstermekte idi. XVI.asırda 1 men'in değeri meselâ Erzincan'da 6.157 kg., Harput'ta 5.773 kg., Tokat'ta 7,6 kg. idi¹⁵, biz ortalama 6 kg.'ı baz aldık. "Gügül" tabir edilen ipek üretiminde ise Midilli'de ölçü birimi olarak "lüdre" kullanılmıştır¹⁶. Midilli'de üretilen toplam hububat öşrünün miktarı ve değerleri ileriki sayfalarda tablolar halinde verilmiştir.

1.1.2- Bağ -Bahçe ve Bostan Vergileri:

Bağ resmi, üzüm bağlarından, bahçe resmi ise meyve bahçelerinden, bostan resmi kavun, karpuz, soğan, sarımsak vs. gibi zirâî ürünlerden alınan bir vergidir. Midilli'de iklim uygun olduğu için özellikle üzüm bağları çoktur, zaten bol miktarda şarap "şıra" ve pekmez yapımı hemen hemen her kaza ve nahiye de vardır. Yukarıda öşürden bahsederken belirtmiştik, Midilli'de bağlar, 1548 kanunnâmesinde de yazıldığı üzere, teğek (yani kök) üzerinden vergilendirilmemiş, bağlar dönüm olarak kaydedilmiş ve dönümüne 4 akçe alınacağı belirtilmiştir¹⁷. 1548 yılında Nefs-i Midilli'de müslümanlara ait bağlardan alınan vergi "resm-i bağât-ı müslümanân" şeklinde Tahrir Defteri'ne kaydolunmuştur ve yekûnu 1.721 akçe tutmaktadır. 1581 yılında Molova kazasında, müslümanlara ait bağlardan alınan vergi ise 1.108 akçedir. Defterlerde bostan resmi "resm-i bostan ve piyaz" şeklinde belirtilmiştir. "Piyaz", soğan demektir, "sir" ise sarımsak anlamındadır. Midilli Sancağı'nda, bostanlardan elde edilen vergi tutarı, örneğin Molova kazasında, 1548 yılında 1.928 akçe tutmaktadır, 1581 tarihine baktığımızda ise bu tutar 1.300 akçeye düşmüştür. Kalonya nahiyesinde, bostan ve piyaz vergi geliri 1548'de 2.005 akçeden, 1581 tarihinde 1.536 akçeye gerilemiştir. Yera kazasının bostanlardan elde edilen gelirine bakarsak, 1548'de 694 akçe iken, 1581'de 583 akçeye gerilemiştir. 33 yıl aradan sonra görüldüğü üzere bostan gelirinde, bu üç yerleşim yerinde nispî bir düşüş mevcuttur. Bu nispî düşüşte, belki iklimin kurak geçmesinin bir etkisi olabilir ya da tahıl gelirlerinde bir artış olmuş olabilir. 1548'de, bostan ve piyaz vergi geliri, Herse'de 2.431 akçe, Nefs-i Midilli'de 596 akçe, Fesleke'de 380 akçe, Kelemye'de 1.285 akçe ve Köreke'de ise 430 akçe olmak üzere toplam 9.749 akçe bostanlardan gelir elde edilmiştir. 1548'de en yüksek bostan vergisi geliri, Herse nahiyesinden elde edilmiştir. Bahçelerde yetiştirilen meyve ve sebzelerden alınan vergiler ise "resm-i bahçe" kalemi altında toplanmıştır. Buna göre, 1548'de Molova

15 Walter Hinz, *a.g.e.*, s. 26.

16 Ortaçağın sonlarında "lüdre, lodra", 176 Osmanlı dirhemi idi. Yani 564,432 gramdı. Bkz. Walter Hinz, *a.g.e.*, s. 18.

17 TD 264, s. 3.

kazasında bahçelerden elde edilen vergi gelirinin toplamı 4.470 akçe iken, 1581’de 1.867 akçeye düşmüştür. Kalonya’da ise 1548’de 4.778 akçeden, 1581’de 3.566 akçeye gerilemiş, Yera’da 1548’de 1.290 akçeden, 1581’de 851 akçeye düşmüştür. Bu düşüşlerin sebebine gelince, yine ilk akla gelen, mevsimin verimsiz ve kurak geçmesi olabilir diye düşünülebilir, bunun yanında bir ihtimal bahçe ziraatını kısmî bir terk ediş sebebiyle, bahçelerin alanı azalmıştır şeklinde de bir yoruma gidilebilir. 1548’de Ada’da en yüksek bahçe geliri Molova’dan sonra Herse nahiyesinden sağlanmıştır, 6.253 akçe, demek ki, bahçelerin en bol bulunduğu bölge Herse ve bağlı köylerdi. Yine 1548’de Midilli’de 3.461 akçe, Fesleke’de 1.266 akçe, Kelemye’de 1.891 ve Köreke’de 1.489 akçe olmak üzere toplam 24.898 akçe bahçelerden vergi geliri elde edilmiştir, bu miktar 1548’deki toplam ada gelirinin (1.375.979) % 1,8’ini oluşturmaktadır.

Dikkat çekici bir nokta da şudur ki, Midilli’de bağ-bahçe ziraatının yanında, bahçelerde, ama sadece Nefs-i Midilli’de, turunç yetiştirildiğine tanık olmaktayız, bunu Midilli kazasından 1548 yılında alınan 651 akçelik resm-i turunç gelirinden anlamaktayız. Fakat, Midilli’nin diğer kaza ve nahiyesinde, “resm-i turunç” şeklinde ayrıca bir verginin kaydedildiğine rastlamadık, muhtemelen diğer yerleşim birimlerinin bahçelerinde de turunç ziraatı yapıyordu, belki de alınan vergi müşterek olarak resm-i bahçe içerisinde gösterilmiş olabilir.

2- Şahsa Bağlı Vergiler

2.2.1 Resm-i Çift:

Osmanlı Devleti’nde, mirî arazi rejiminin uygulandığı yerlerde, çıplak mülkiyeti devlete, vakıflara ve mülklere ait toprakların işletilmesi, “tapu bedeli” denilen bir kira mukabilinde ve bir nevi daimî ve irsî kiracılık mukavelesi ile çiftçilere verilmişti. Bu çiftçilerin ekip biçtiği muayyen büyüklükteki araziye ise “çiftlik” denilmektedir. Çiftlik olarak kabul edilen arazilerin büyüklükleri ise, sulanabilirliği ve verimliliğine göre 60-150 dönüm (6-15 dekar) arasında değişmekte idi¹⁸. Çiftlik tasarruf eden müslüman reyanın her yıl bağlı bulunduğu dirlik sahibine vermekle mükellef bulunduğu vergiye ise resm-i çift denilmektedir¹⁹.

Kanunnâmelerde, tam veya yarım çiftlik (nîm çift) arazinin miktarı, toprağın verimlilik derecesine göre her liva için ayrı ayrı tesbit ve tayin

18 Lütü Güçer, *XVI. Ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s. 44.

19 Halil İnalcık, “Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu”, *Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)*, Toplu Makaleler, Eren Yayınları, İstanbul, 1993, s. 32 vd.

edilmiştir. 1548 tarihli ve 1581 tarihli Midilli Kanunnâmeleri'nde, bütün çifti olan reayadan 24 akçe resm-i çift alınır, nısf (yarım) çifti olandan 12 akçe alınır denmektedir²⁰. Resm-i çift miktarının sancaktan sancağa değişiklik gösterdiğini belirtmesi açısından, örneğin 1519'da İmroz Adası'ndan alınan resm-i çift miktarı bütün çiftlikten 70 akçe, yarım çiftlikten 35 akçe idi. Aynı yıl Taşoz Adası'nda resm-i çift 50 akçe idi²¹. Midilli Sancağı'nda 1548 tarihinde müslümanların tam ve yarım çiftlik tasarruf ettiklerini görüyoruz, 1 adet yarım çift ve 41 adet bütün çiftlik tasarruf eden reaya vardır ki, 1548'deki resm-i çift tutarı 980 akçe yapmaktadır. 1581 tarihinde ise Molova kazasında müslümanlardan 1 adet yarım çiftlik ve 2 adet bütün çiftlik, Yera kazasında 1 adet yarım çift ve 10 adet bütün çiftlik, Kalonya kazasında ise, 5 adet yarım ve 8 adet bütün çiftlik tasarruf eden reayaya rastlamaktayız. Midilli'ye ait tahrir defterlerinde belirtilen resm-i çift vergisi yekunları ise kaza ve nahiyelere göre şöyledir: 1548'de Molova'da hiç resm-i çift miktarı yazılmamıştır, sanki çiftlik tasarruf eden reaya yok gibi gözükmektedir, 1581'de ise 48 akçe, Kalonya'da 1548'de 44 akçe, 1581'de 312 akçe çift vergisi alınmıştır, 1581'de çiftlik tasarruf eden reayanın sayısında bir artış görülmektedir. Yera'da 1548'de 88 akçe, 1581'de 170 akçedir, yine belirgin bir artış vardır. Herse'de 1548 'de 88 akçe iken, Midilli'de 254 akçe, Fesleke'de 176 akçe, Kelemye'de 220 akçe, Köreke'de ise 110 akçedir.

2.2.2-) Resm-i Bennâk :

Elinde tam veya yarım çift arazi bulunmayan “kâr ü kisbe kâdir” evli, ayrı bir yerde veya babasının yanında oturan reayaya bennâk, bunların ödedikleri baş vergisine de resm-i bennâk denilmektedir²².

Bennâk, “ekinli”, “caba” ve “çiftli” denilen çeşitli sınıflara da ayrılmaktadır. Elllerinde yarım çiftten az bir arazi bulunan bennâklar, “ekinli bennâk” diye anılırlardı. Hiç yeri olmayan reayaya da “caba bennâk” deniyordu. Bunlar ekip biçtikleri arazinin 2 dönümüne 1 akçe rüsûm öderlerdi. Bu rüsûm, 12 akçe olan bennâk resmini aştığı zaman, kendilerinden bennâk resmi yerine “resm-i dönüm” adı altında bir vergi tahsil edilirdi²³.

Midilli Sancağı'nda 1548 ve 1581 yıllarında her evli müslümandan, Osmanlı Devleti'nin bir çok bölgesindeki uygulamaya uygun olarak 12'şer

20 TD 264, s. 3; TD 598, s. 8.

21 Yasemin Demircan, *XV ve XVII. Yüzyıllarda Boğazönü Adaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 179.

22 Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *D.T.C.E Dergisi*, C.V, Ankara, 1947, s. 491. Halil İncelik, “*Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu*”, s. 44-45.

23 Neşet Çağatay, *a.g.m.*, gös.yer.

akçe resm-i bennâk alındığı görülmektedir²⁴. 1548’de Midilli’deki toplam nüfus sayısı tesbit edilirken, Tahrir Defteri’nde bennâk olarak isminin altına işaretlenenlerin sayısı 143 olarak belirlenmişti. Fakat, kaza ve karyelerin hasılları yazılırken belirtilen resm-i bennâk vergisinin toplamı 1.908 akçeyi bulmaktadır. Bu rakamı ferd başına ödenen bennak vergisi olan 12 akçeye bölersek, bennâk sayısı 143 değil 159 çıkmaktadır, bu durum, defterde bennak olarak kaydedilenlerle ilgili bir çelişki yaratmaktadır, acaba defteri yazan kâtip dikkatsizlikle bennâk nüfusunu eksik yazmış olabilir mi, ihtimal dahilindedir. 1581’de hazırlanan Mufassal Tahrir Defteri’nde ise Molova’da 33, Yera’da 20, Kalonya’da 37 müslüman bennâk nüfus tesbit edilmiştir. Fakat burada da aynı şekilde resm-i bennâk vergisinin yekunları çelişki yaratmaktadır. Zira 1581’de Molova’da bennak vergisi 468 akçe, dolayısıyla 12’ye bölersek, bennak sayısı 33 değil 39 olarak çıkar. Yera’da 1581’de tesbit edilen bennak sayısı 20, oysa resm-i bennâk yekunu 264 akçe, 12’ye bölündüğü takdirde sayı 20 değil 22 çıkar. Sadece Kalonya nahiyesinde 1581’de doğru bir bennâk nüfus sayısı tesbiti yapılmıştır. Nüfus sayısı 37, vergi yekunu da 444 akçedir.

2.2.3- Resm-i Mücerred :

Mücerredler, bilüğ çağına gelmiş ve bir iş tutabilme gücüne kâdir reaya oğulları olup, babalarına hizmet etmeyip, kendi öz kârlarında olan müslüman bekarlardır. Bunlardan alınan vergiye “resm-i mücerred” denilmekteydi²⁵. Mücerredler toprak işçisi olarak veya başkalarının arazisini kiralayarak geçimlerini sağlarlardı. Bağlı oldukları sipahinin timarı dışında da serbestçe çalışma hakkına sahiptiler.

Osmanlı Devleti’nin diğer bölgelerinde olduğu gibi, Midilli Sancağı’nda da evlenmemiş yetişkin müslüman erkeklerden 6’şar akçe resm-i mücerred alındığını görmekteyiz²⁶. 1548’de sancak genelinde mücerred nüfus sayısı, 39 olarak tespit edilmiştir. 1581’de tahrir defterlerinde mücerred olarak işaretlenen nüfus sayısı ise Molova’da 26, Yera’da 23, Kalonya’da ise 30 olarak sayılmıştır. Halbuki, 1581’de Molova’da alınan mücerred vergisi toplamı 210 akçe, bu sayı, ferd başına alınan 6 akçe resme bölündüğü takdirde, mücerred nüfus sayısı 35 olarak karşımıza çıkmaktadır. Yera’da ise resm-i mücerred toplamı olan 156 akçe 6’ya bölündüğü takdirde nüfus sayısı 23 değil, 26 çıkmaktadır. Aynı şekilde Kalonya’da 1581’de resm-i mücerred olan 216 akçe, 6’ya bölündüğü takdirde, mücerred nüfus sayısı 30 değil, 36

24 TD 264, s. 3; TD 598, s. 8

25 Mehmet Ali Ünal, *XVI.Yüzyılda Harput Sancağı*, s. 131.

26 TD 264, s. 3; TD 598, s. 8.

olarak tesbit edilmektedir. 1548'de resm-i mücerred gelirlerinin toplamı 234 akçeyi bulmaktadır.

2.2.4- Bive :

Kocası olmayan gayr-i müslim dul kadınlar “bive” adıyla defterlere kaydolunmuşlardır. “Bive resmi” Fatih Kanunâmesi'nde “çiftlik tassarruf etmeyen dul kadınların verdikleri bir baş vergisi” olarak izah edilmiştir. Bunlar umumiyetle mufassal tahrir defterlerinde ölen kocasının ismi ile kaydedilmişlerdir²⁷. Midilli Sancağı'nda, 1548 ve 1581 tarihlerinde bivelere 6'şar akçe resim alınıyordu²⁸. 1548 tarihinde sancak genelinde bivelere sayısı 1.819 olarak tesbit edilmiştir ki, 10.914 akçe vergi geliri sağlanmıştır. 1581'de ise Molova'da bivelere sayısı 201, Yera'da 61, Kalonya'da 344 olarak tesbit edilmiştir. Dul kadınların sayıları bir hayli fazladır. Tabii olarak bunların kocaları, ya savaşlarda ölmüşlerdir, ya korsanlara katılmışlardır, ya da memleketlerini, evlerini terk edip gitmişlerdir. Muhtemelen işlerinde kayıp olup, bulunamayanlar da mevcuttur.

2.2.5- Resm-i İспенçe-i Gebrân :

İспенçe resmi çeşitli araştırmalarda farklı şekillerde tanımlanmıştır. Müslümanlardan alınan resm-i çift eğer olarak, gayr-i müslimlerden alınan bir vergi olarak tanımlandığı gibi²⁹, bennâk resmine karşılık geldiği de ifade edilmiştir³⁰. Bazı yerlerde cizye ve ispençenin aynı verginin değişik zamanlardaki adları olduğu da ileri sürülmektedir³¹. XVII.yüzyıla ait bir kanun dergisinde “zımmîden alınan baş vergisine ispençe derler” şeklindeki kayıtlara da rastlanmaktadır³². Midilli Sancağı'nda 1548'de ve 1581'de resm-i ispençe adı altında gayr-i müslimlerden nefer başına 25 akçe alındığı tespit olunmuştur³³. Buna göre, yıllar itibarıyla, resm-i ispençe gelirleri, Midilli Sancağı'nın kaza ve nahiyeleri bazında şöyledir : 1548'de Molova'da, 40.918 akçedir ki, nefer başına alınan 25 akçeye bölündüğü takdirde, o tarihlerde burada ne kadar yetişkin gayr-i müslim nüfus olduğunu bulabiliriz, işlem yapıldığı takdirde çıkan rakam 1.636'dır. 1581'de ise Molova kazasında ispençe

27 Halil İncalcık, *Osmanlılarda Raiyyet Rûsumu*, s. 58.

28 TD 264, s. 3; TD 598, s. 8.

29 Neşet Çağatay, *Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi Ve Resimler*, s. 507.

30 Halil İncalcık *Osmanlılarda Raiyyet Rûsumu*, s. 56.

31 Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 115.

32 Yavuz Ercan, “Osmanlı İmparatorluğunda Gayr-i Müslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bunların Doğurduğu Sosyal Sonuçlar”, *Belleten*, C. LV, S. 213, Ankara 1991, s. 386.

33 TD 264, s. 3; TD 598, s. 8.

gelirlerinin miktarı 34.058 akçe olarak tesbit edilmiştir, 25'e bölünürse çıkan rakam 1.362 olacaktır. Kalonya nahiyesindeki ispençe gelirlerine bakacak olursak 1548'de 51.934 akçe, 1581'de 50.267 akçedir. Her iki rakamı 25'e bölecek olursak, 1548'de Kalonya'da 2077, 1581'de ise 2010 yetişkin gayr-i müslim nüfusun mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Yera nahiyesinde ve bağlı köylerinden sağlanan, 1548'deki resm-i ispençe geliri 19.561 akçe, 1581'de ise 13.162 akçedir. Rakamlar 25'e bölündüğü takdirde 1548'de 782, 1581'de 526 yetişkin gayr-i müslim nüfusun bulunduğu söylenebilir. Her üç kaza ve nahiyenin, gayr-i müslim nüfusunda 33 yıllık bir aradan sonra bir azalma göze çarpmaktadır. Bunun bir çok sebebi olabilir, savaş, kıtlık vs. yüzünden ölümler, korsanlara katılmalar, yine değişik etkenlerden dolayı vuku bulan, başka yerlere göç etmeler, yalnız bu göçler ada içinde farklı yerlere olabildiği gibi ada dışına da olabilir, özellikle, çeşitli sebeplerle belli yerlere sağlanan vergi muafiyetinden yararlanmak için, bu göçler olabilmektedir. 1548 yılında diğer nahiyelerdeki ispençe gelirlerine bakalım, Herse'de 88.287 akçe, 25'e bölünürse, yetişkin gayr-i müslim nüfus sayısı 3.531 olarak çıkar. Nefs-i Midilli ve bağlı karyelerden elde edilen ispençe geliri, 31.931 akçe, 25'e bölündüğü takdirde çıkan rakam 1.277'dir. Fesleke'deki rakam 28.382 akçe, 25'e bölündüğünde 1.135 çıkar. Kelemye'deki yetişkin gayr-i müslim nüfusu tesbit etmek için ise resm-i ispençe geliri olan 22.405'i 25'e bölersek, çıkan rakam 896'dır. Köreke'de ise ispençe gelirlerinin 1548'deki toplamı 26.903 akçedir, 25'e bölündüğünde ise çıkan rakam 1.076'dır. 1548 tarihinde bütün adadan elde edilen ispençe gelirlerinin toplam yekunu 310.321 akçe tutmaktadır. Bu rakamın, 1548'deki toplam ada geliri olan 1.375.979 akçe içindeki oranı, % 22,5 tur. Burada Midilli Sancağı'nın 1581'deki ispençe gelirlerinin oranını tam olarak bilemiyoruz, zira başta da belirttiğimiz gibi 1581 tarihli Midilli Mufassal Tahrir Defteri'nin eksik olması dolayısıyla, sadece Molova, Kalonya, Yera kaza ve nahiyelerinin, iki tarihte de mevcut olan rakamlarına göre bir mukayese yapabiliyoruz.

2- Hayvancılıkla İlgili Vergiler

2.2.1- Adet-i Ağnam (Resm-i Ganem) :

Osmanlı Devleti'nde reayanın elindeki koyun ve keçiler için alınan vergiye "adet-i ağnam" denilmektedir. Bu vergi "resm-i merâ'i" veya "resm-i ganem" olarak da adlandırılmaktadır³⁴.

Bazı küçük farklılıklar dışında devletin bütün bölgelerinde "2 koyuna 1 akçe" olarak alınan adet-i ağnam vergisinin, Midilli Sancağı'nda da

34 Neşet Çağatay, "Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", s. 485.

incelediğimiz dönemde aynı şekilde ve miktarlarda tahsil edildiğini görmekteyiz³⁵. Adet-i ağnam vergisi alınırken, koyun kuzusuyla bir olarak addedilir ve kuzu için ayrı bir vergi tahsil edilmezdi. Keçiler için de aynı durum ve miktar geçerli idi.

Midilli Sancağı'nda, adet-i ağnam gelirleri, imparatorluğun umumî vergi politikası çerçevesinde, Padişah haslarına dahil edilmiştir. 261. numaralı ve 1548 tarihli Midilli İcmal Defteri'nde ve 594. numaralı 1580-81 tarihli Midilli İcmal Defteri'nde adet-i ağnam gelirleri Padişah hassı içerisinde “resm-i ağıl” gelirleri ile birlikte hesaplanarak gösterilmiştir. Buna göre, her iki tarihte de adet-i ağnam ve resm-i ağıl gelirlerinin toplamı 43.932 akçe tutmaktadır³⁶. Bu miktar 1548 tarihindeki toplam sancak gelirinin (1.375.979) % 3,19'unu, 1580-81 tarihinde ise toplam sancak gelirinin (1.600.263) % 2.74'lük bir kısmını oluşturmaktadır. Burada adet-i ağnam vergisinden hareketle, yani 2 ile çarpılarak, Ada'da ne kadar koyun sayısı olduğu tesbit edilebilir fakat, adet-i ağnam geliri resm-i ağıl ile birlikte hesaplandığı için koyun sayısını kesin olarak ortaya çıkarmak mümkün değildir.

2.2.2- Resm-i Ağıl :

Koyun ve keçiye sahip olan reaya, adet-i ağnam vergisinden başka, dirlik sahibine ayrıca “ağıl hakkı” da ödemektedir. Ağıl vergisi bazı yerlerde kışlak vergisi ile birlikte addedilmiştir ya da adet-i ağnam ile birlikte toplanmıştır³⁷. Midilli Sancağı'nda, yukarıda adet-i ağnam resminden bahsederken belirttiğimiz üzere, resm-i ağıl vergisi adet-i ağnam vergisi ile birlikte hesaplanmıştır.

2.2.3- Resm-i Otlak ve Kışlak:

Sürülerini başka dirlik sahiplerinin bölgelerinde otlatan veya yaylatan sürü sahiplerinden, göçebelerden veya yörüklerden yılda bir defa olmak üzere alınan vergidir. Bu vergi bazı yerlerde sürü başına 1 koyun, bazı yerlerde ise akçe olarak alınmaktadır³⁸. Eğer, reaya kendi karyesi sınırları içinde sürüsünü otlatırsa o zaman bu vergi alınmamaktadır. Midilli Sancağı'nda, 1548 tarihli kanunnâmesinden öğrendiğimize göre, bu verginin sürü başına 25 akçe alındığını görüyoruz³⁹.

35 TD 264, s. 4; TD 598, s. 9.

36 TD 261, s. 1-5; TD 594, s. 2-5.

37 Neşet Çağatay, “Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, s. 484.

38 Neşet Çağatay, “Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, s. 509-510.

39 TD 264, s. 4.

2.2.4- Resm-i Küvvâre (Resm-i kovan):

Anadolu'nun bir çok bölgesinde olduğu gibi, Midilli Adası'nda da arıcılık yapılmaktadır. Nehirli vadiler ve yaylalarda yetişen değişik bitki ve çiçekler, arıların beslenmesi için elverişli bir ortam sunmaktadır.

Tahrir defterlerinde “bal öşrü”, “resm-i asel”, “resm-i zenburîye”, “öşr-i kovan”, “öşr-i petek” veya “resm-i küvvare-kivvâre”, “resm-i kovan” gibi muhtelif isimler altında zikredilen bu vergi, reyanın elindeki arı kovanlarının mahsulünden, yani baldan alınmaktadır⁴⁰. Bazı yerlerde aynı olarak alındığı gibi çok defa nakdî olarak alınırdı. Şayet reaya, arılarını beslemek için, kendi tâbi olduğu timarın dışında, bir başka sipahinin timari arazisine götürürse, resmin yarısını, reyanın kayıtlı olduğu sipahi, diğer yarısını ise arıların otlandığı timarın sipahisi alırdı⁴¹. Baldan alınan resim Midilli'de “resm-i kovan” olarak geçmektedir. Bununla ilgili olarak 1548 tarihli Midilli Sancak Kanunnâmesi'nde “kovan öşrü, müslümandan ve kefereden on kovanda bir kovan veyahut kovandan kovana birer akçe alınır” ibaresi yer almaktadır⁴². Ancak defterlerde “resm-i kovan” adı altında vergi alındığı görülmektedir. Sancağın bütün kazalarında ve nahiyelerinde bu vergiye rastlanmaktadır, dolayısıyla arıcılık Ada'da yaygın olarak yapılmaktadır. 1548 tarihinde Midilli Sancağı'nın kaza ve karyelerinden alınan kovan vergisinin toplamı 9.477 akçe tutmaktadır. Bu rakam 1548'deki toplam ada gelirinin % 0,68'ini oluşturmaktadır. Kazalara göre, ayrıntılı resm-i kovan gelirleri, reayadan alınan vergilerin belirtildiği Tablo XX-XXI'de görülmektedir.

2.2.5-) Resm-i Mâhi :

Balık öşrü, imparatorluğun hemen her tarafında mirî için alınmaktadır⁴³. Dört tarafı denizle çevrili olan bir adada balıkçılığın yaygın olduğu düşünülürse de Midilli Sancağı'nda o kadar yaygın olduğu görülmemektedir. Çünkü, 1548 tarihli icmal defterinin giriş kısmında Padişah hasları belirtilirken, Kalonya nahiyesinin 4.000 akçelik “mahsül-i mâhi” geliri belirtilmiştir⁴⁴. Bunun dışında, 1548'de Molova'da resm-i mahi geliri 945 akçe, Yera'da 327 akçe, Midilli'de 1.822 akçe, Fesleke'de 70, Kelemye'de 729, Köreke'de 150 akçe, Herse'de 912 akçe olmak üzere toplam 8.955 akçe tutmaktadır, bu tarihteki toplam ada geliri içindeki payı % 0,6'dır. Aynı şekilde 1580 tarihinde Padişah hasları içerisinde, yine Kalonya nahiyesinin 4.000 akçelik

40 Neşet Çağatay, *a.g.m.*, s. 508 vd.

41 Neşet Çağatay, *a.g.m.*, s. 508-509.

42 TD 264, s. 4.

43 Neşet Çağatay, *a.g.m.*, s.490.

44 TD 261, s. 1-3.

öşr-i mahi geliri yer almıştır⁴⁵. Fakat kanunnâmelerde öşr-i mâhi ile ilgili bir ibareye rastlanmamaktadır.

2.2.6- Bid'at-ı Hınzır Resmi:

Midilli Adası'nın ahalisinin büyük bir kısmının gayr-i müslimlerden olduğu düşünüldüğünde, bunların beslediği hayvanların büyük bir kısmını da domuz besiciliği oluşturmaktadır. Domuz yetiştiriciliğinin çok yaygın olduğunu, sancağın bütün kaza ve nahiyelerinden alınan bid'at-i hınzır resminden anlıyoruz. Bid'at-i hınzır, domuz besiciliği yapan gayr-i müslim reyanın hayvan başına vermek zorunda olduğu bir vergidir. “Bojik” veya “bujik” domuz kasaphanesi, kesimhanesi demektir. Bojik'te kesilen domuzlardan her domuzdan iki akçe resim alınmaktadır⁴⁶. Midilli Sancağı'nın 1548 tarihli Sancak Kanunnâmesi'nde bu konu ile ilgili hükümde de belirtildiği üzere, “hınzırın yabanda güdüleninden ikisine bir akçe alınır ve boğazladıklarından birer akçe alınır” denmektedir⁴⁷. Buna mukabil, mesela Taşoz Adası'nda 1519 yılında domuz başına 1 akçe, İmroz'da ise domuz başına 2,5 akçe resim alınmıştır, 1535 yılından 1614'e kadar yine İmroz Adası'nda iki domuzda bir akçe resim alındığını öğreniyoruz⁴⁸. Ancak, Midilli'de, 1548 ve 1580-81 tarihlerinde, Padişah hasları belirtilirken, bunların içinde mezbahalardan elde edilen gelirlerin 2.800 akçe tuttuğu belirtilmiştir⁴⁹ ki, bu mezbahalar domuz bojikleri mi idi, yoksa küçük ve büyük baş hayvanların kesildiği kesimhanelermiydi tam olarak bilmek mümkün değildir. Midilli Sancağı'nın 1548'de bütün kaza ve karyelerinden elde ettiği bid'at-ı hınzır vergisinin toplamı 14.718 akçe tutmaktadır ve bu tarihte bütün sancak gelirinin içindeki oranı % 1,6 dır.

3-Maktu' Vergiler Ve Mukata'alar

3.1- Maktu' Vergiler

Maktu' kelimesi, kesilmiş, bölünmüş anlamına gelmektedir. Buna göre öşür gibi mahsülden, aynî olarak alınan vergilerin hilafına maktu' vergilerin miktarı önceden belirlenmiştir ve değişkenlik göstermez. Ürünün veya yapılan işin az veya çok olması vergi nisbetini değiştirmez. Bu gruba giren vergi ve resimler, aynî olarak tahsili mümkün olmayan hususlar için câridir. Meselâ,

45 TD 594, s. 2-5.

46 Neşet Çağatay, *a.g.m.*, s. 493.

47 TD 264., s. 4.

48 Yasemin Demircan, *XV. Ve XVII.Yüzyıllarda Boğazönü Adaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1992, s. 193.

49 TD 261, s. 1-5; TD 594, s. 2-5.

Midilli Sancağı'nda bulunan, manastır ve kiliselerin sınırları içerisinde yer alan bağlar-bahçeler ve bunların ürünleri maktu' olarak vergilendirilmiştir. Bu kilise ve manastırların rahipleri, hangi sipahinin karyesine dahil ise, o sipahiye, buralardan hâsıl olan mahsulün öşrünü, senevî bir miktar üzerinden ödemek zorundaydı. Midilli Sancağı'nda bulunan manastırların gelirleri, Padişah hassına dahil idiler. Mamafih, manastır arazilerinden öşür talep edilmesi ve bu mahsullerin timar sistemine dahil edilmesi yeni bir Osmanlı uygulaması değildi. Manastır topraklarından alınan öşürler, yüksek rütbeli Osmanlı memurlarına XV.yüzyılın sonlarından itibaren hem hass olarak hem de timar olarak tevcih edilebiliyordu⁵⁰. Bu manastır ve kiliselerin mahsullerini maktu olarak almanın sebebi, meyveyi ve sebzeyi aynî olarak tahsil etmenin imkansızlığıdır. Çünkü meyve ve sebze hububat gibi dayanıklı bir madde değildir.

Ayrıca, koyun, keçi gibi hayvanlar ile değirmen, bezirhane vs. gibi işletmelerden de maktu'îyyet üzere, yani nakit olarak vergi alınmaktadır. Hatta bazı çiftlik, bağ, bahçe ve mezraa gelirleri bir takım kişilere “ber vech-i maktû” tassarruf etmeleri için tevcih edilmiştir, yani işletip muayyen bir meblağı maktu' olarak devlete vereceklerdir⁵¹.

50 Mehmet Akif Erdoğan, “Rodos Adasında 1711 Yılında Timarlar ve Timarlılar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1998, S. XIII, s. 26.

51 Mehmet Ali Ünal, *XVI.Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, TTK.Yayınları, Ankara 1999, s. 123.

(Tablo XVI.)

955/1548 ve 989/1581 Yıllarında Midilli Sancağı'nda Maktu'yyet Üzere Tasarruf Edilen Bağ, Bahçe, Çiftlik, Çayır, Mezraa vs.
1- Neş-i Molova
Bağ-ı Aliyano Ağlık(?), bedel-i öşr, bervech-i maktu' 50 (akçe)
Bahçe-i Laskirina Hırtofilka (?), bedel-i öşr, bervech-i maktu' 80
Mukataa-i bağçe-i zeytun der yed-i Yanologo Dukakis (?) ber vech-i maktu' fi sene 80.
2- Kalonya
Bağ-ı Manol, ber vech-i nakd, 100.
Bağ-ı Hamza, der yed-i Nasuh, ber vech-i nakd, 100
Bağ-ı Süliçü Yar Paşa, bedel-i öşr, bervech-i nakd, 300
Bağ-ı Mihal, ber vech-i nakd, 60
Bağ-ı Papa yani, ber vech-i nakd fi sene 100
Bağ-ı Mihal veled-i Komi(?), ber vech-i nakd, fi sene 100
Bağ-ı Mihal veled-i Kefale(?), ber vech-i nakd, fi sene 100
Resm-i çayır-ı Mirliva, hâlâ ziraat olunur, 180, der yed-i Mehmet Çelebi nâzır-ı sâbık-ı Midillî.
3- Neş-i Midilli
Bahçe-i Tımonid(?), ber vech-i nakd, 150
Mezraa-i Dermohlika (?), be nam-ı Sırtköy, der tasarruf-ı Mehmet ve Mustafa, an ebnâ-yı sipahiyan, biraderş, bedel-i öşr, bervech-i maktu' fi sene 350
Mukataa-i bağ ve bahçe-i Memi Çelebi Selaniki, ber vech-i maktu, fi sene 50
Bağ-ı Dihami Kalendero(?), ber vech-i nakd, 90
Mukataa-i Bağat-ı müslümanân ve gebran, 3109
Bağ-ı Taşçı Yorgi, bedel-i öşr, bervech-i nakd, 50
Mukataa-i bağat-ı müslümanân, dönüm 87,5 resm 350
Çiftlik be-nam-ı Ketanlık, der yed-i Hasan Ağa, Dizdar-ı kal'a –i Midilli, ber vech-i maktu' 100
Resm-i çayır-ı Kurd Bey, merd-i timar, ber vech-i maktu 15
Bahçe-i Abdi Bey, bedel-i öşr, bervech-i maktu' 30
Bahçe-i Hacı Nebi, topcı-i kal'a-i Midilli, bedel-i öşr, bervech-i maktu' fi sene 25
4- Fesleke
Çiftlik, be-nâm-ı Fernik(?), bedel-i öşr, bervech-i maktu' fi sene 300
Çiftlik, ma'a zemin-i hâli, der yed-i Kara Mustafa, merd-i kal'a ber vech-i maktu' 40
5-Kelemye
Tarla-i Ayasital(?), der yed-i Sinan Bey, bedel-i öşr, bervech-i maktu' 20
Çiftlik-i Kara Mustafa, merd-i kal'a-i Midilli, resm-i bağ ve asiyab bedel-i öşr, bervech-i maktu' 300
6- Köreke
Çiftlik-i Ali an merdan-ı kal'a-i Midilli, bedel-i öşr, bervech-i maktu' 130
7- Yera
Mukataa-i zeytinlik-i Hüseyin, Miralay-ı Midilli, ber vech-i maktu' 50

Maktû' olarak devlete verilmesi gereken vergilerden en önde gelen ve önemli olanlardan bir tanesi ise değirmenlerden alınan “resm-i asiyab” idi.

3.2. Resm-i Asiyâb:

Değirmen, klasik dönemin önemli sanayii tesislerinden biri durumundadır. Halkın temel gıda maddesi olan buğday ve arpa buralarda öğütülerek un haline getirilmektedir. Değirmen, üst üste konulmuş iki büyük silindir taştan meydana gelir. Alttaki taş sabittir ve ortasından bir mil üstteki taşın ortasından geçmektedir. Milin alt kısmı su veya yel tarafından döndürülen çarka bağlıdır. Su değirmeninde, silindirik ve daralan bir boru içerisinden, yüksekçe bir yerden akıtılan su, borunun alt ucundan çıkarken, sıkışmanın verdiği basınçla, çarkın üzerine büyük bir kuvvetle inmekte ve onu döndürmektedir. Böylece, en üstteki silindirik değirmen taşı dönmekte ve taşın ortasından akıtılan hububat, iki taşın arasında ezilerek, kenardaki bir oluktan un olarak akmaktadır.

Hububat değirmenlerinin yanında, bir de zeytinyağı elde etmek için kurulan zeytin değirmenleri vardır, işleyiş biçimi olarak, hemen hemen un değirmenleriyle aynıdır. Özellikle Midilli Sancağı'nda, tapu-tahrir defterlerinde ismi geçen, çok miktarda hububat ve zeytin değirmenlerine rastladık. Bazı değirmenlerde, birden fazla dönen taş mevcuttur ki, dönen taş sayısına tahrir defterlerinde “bab” denmektedir⁵². Nadir olmakla beraber, bazı değirmenler iki veya üç taşlı olabilmektedir. Bu durumda, vergi de, dönen taş sayısına göre alınmaktadır. Her zaman her yerde değirmen bulunması mümkün değildir. Daha çok su olan ve değirmen yapmaya müsait yerlerde bulunmaktadır. Bu sebeple değirmen bulunan karyeler, çevre karyelerin çok uğradığı yerler arasındadır. Bu da, söz konusu bu köylerin sosyal ve ekonomik hayatına olumlu yönde tesir eden faktörlerden birisidir. Yel veya su ile dönen un değirmenlerinden alınan resme “resm-i asiyab” denilmektedir. Değirmen resminin miktarı zaman ve mekana göre farklılık göstermektedir. Bazen değirmenin durumuna göre, hububat olarak da resim alındığı görülmüştür⁵³. Ancak daha çok her ay için 5 akçe hesabı üzerinden nakit olarak alındığı görülmektedir.

Resm-i âsiyâb, değirmenin yılda kaç ay döndüğüne göre değişmektedir. Bazı değirmenler 3 ay, bazıları 6 ay, bazıları ise tam yıl çalışmaktadır. Her ay 5 akçe takdir edildiği için 3 ay dönen değirmenin resmi 15 akça, 6 ay (nîm

52 Mehmet Ali Ünal, *XVI.Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, TTK yayınları, Ankara, 1999 s. 124.

53 Neşet Çağatay, *a.g.m.*, s. 503.

sâl) döneninki 30 akçe ve tam yıl (tamam sâl) dönen değirmenin resmi ise 60 akçe tutmaktadır⁵⁴.

1548 tarihli Midilli Sancak Kanunnâmesi'nde değirmenlerle ilgili hüküm şöyledir : *“resm-i âsiyâb yıl yürüyenden 60 akçe alınır ve altı ay yürüyenden 30 akçe alınır ve üç dört ay yürüyen sel değirmenlerinden miktarlarına göre alınır ve zeytin değirmenlerinden yılda üçer akçe alınır ve minba'ad eğer sipahiden ve dergah-ı âli yeniçerilerinden ve hisar erenlerinden ve kimseye raiyyet kaydolunmayanlardan, her kim zeytin değirmeni ihdas ederse, yılda üçer akçe verirler ve bozulan zeytin değirmeninden nesne alınmaz”*⁵⁵. Buradan da anlaşıldığı üzere, Midilli'de de değirmenlerin resimleri hususunda yukarıda söylediğimiz vergi oranları geçerlidir. Ancak zeytin değirmenlerinden, yılda 3 akçe alındığı da önemli bir ayrıntıdır. Zeytin değirmenlerinden alınan resim, mesela Aydın livasında yılda 10 akçe, Mora'da yılda 50 akçedir⁵⁶.

Midilli Sancağı'nda, tahrir defterlerindeki bilgilere nazaran, epeyce zeytin ve tahıl öğüten değirmenler vardır. Şüphesiz bunun sebebi, hem Midilli'nin akarsular açısından zengin oluşu, hem de zeytin üretimi ile tahıl üretiminin bir hayli çok olmasından kaynaklanmaktadır. Midilli'deki değirmenlerin bab, yani taş sayılarının 5'e, 6'ya, hatta 10'a kadar çıkanları bile vardır. Bu değirmenlerin, üç ay, altı ay, sekiz ay, dokuz ay, on ay ve tam yıl çalışanları mevcuttur.

1548 ve 1580-81 tarihli icmal defterlerinde Padişah hasları belirtilirken, değirmenlerden elde edilen resimlerin, padişah haslarına dahil olduğu anlaşılmaktadır ve her iki tarihte de yekunu “asiyâb-ı hassa 435” akçe tutmaktadır⁵⁷. Buna mukabil, aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere, 1548'de Midilli'de işletilen değirmenlerden toplam alınan vergi miktarı, yani resm-i asiyab 13.982 akçe tutmaktadır ki, bu tarihte olan toplam sancak geliri (1.379.979) içindeki oranı % 1,01'dir.

Toplumlarda ekonomik faaliyetler üç ana kategoride incelenebilir, tarım, sanayi ve ticaret. Osmanlı toplumunda sanayi tesisleri, nüfusça büyük, coğrafi ve ekonomik olarak müsait olan yerlerde toplanmışlardı. Değirmenler gibi tesisler ise şartların uygun olduğu ve ihtiyaç duyulduğu yerlerde kurulmuşlardı.

54 Neşet Çağatay, *a.g.m.*, s. 503.

55 TD 264, s. 5.

56 Neşet Çağatay, *a.g.m.*, s. 504.

57 TD 261, s. 1; TD 594, s. 2.

XVI.yüzyılın ortalarında Midilli Sancağı'nda değirmenlerin yerleşim yerlerine göre dağılımları ve bunların özellikleri, alınan vergiler ve çalışma süreleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir :

(Tablo XVII.)

955/1548 Yılında Midilli Sancağı'nda Değirmenler

Bulunduğu Yer	Türü/Adı	Bab	Resm	Çalışma Süresi
MOLOVA	Asiyab	7	210	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	2	60	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	3	90	6 ay
	Asiyab-1 Mihal	2	80	8 ay
	Asiyab-1 Fenaste	1	40	8 ay
	Asiyab-1 Muharrem Çelebi	1	30	6 ay
	Asiyab	4	120	6 ay
	Asiyab-1 Andriko	1	30	6 ay
	Asiyab-1 Fidil	1	30	6 ay
	Asiyab-1 Mehmet bin Yeniçeri	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Fidil-i diğer	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Esterno	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Sanksudine	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Mustafa	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Serasto	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Dihami	1	60	Yıl yürür
	Asiyab	10	450	9 ay
	Asiyab	10	400	8 ay
	Asiyab	3	150	10 ay
	Asiyab	1	60	Yıl yürür
	Asiyab	2	60	6 ay
	Asiyab	6	180	6 ay
	Asiyab	3	90	6 ay
	Asiyab-1 Zeytin	4	12	--
	Asiyab-1 Zeytin	1	3	--
	Asiyab-1 Zeytin	2	6	--
	Asiyab-1 Zeytin	2	6	--
	Asiyab-1 Zeytin	2	6	--
	Asiyab-1 Zeytin	4	12	--
	Asiyab-1 Zeytin	2	6	--

	Asiyab-1 Zeytin	7	21	--
	Vergi toplamı		2632	
<i>KALONTA</i>	Asiyab	4	120	6 ay
	Asiyab	1	60	Yıl yürütür
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	1	40	8 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	1	15	3 ay
	Asiyab	7	210	6 ay
	Asiyab	1	40	8 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	3	90	--
	Asiyab	5	300	Yıl yürütür
	Asiyab-1 Kebe	9	90	--
	Asiyab	2	60	6 ay
	Asiyab-1 Papa Duka	2	60	6 ay
	Asiyab-1 Menomaho	1	30	--
	Asiyab-1 Andreniko	1	30	--
	Asiyab- 1 Malologo	1	30	--
	Asiyab-1 Yorgi	1	30	--
	Asiyab-1 Yani	1	30	6 ay
	Asiyab-1 Kalvirine	1	30	--
	Asiyab-1 Mihal	1	30	--
	Asiyab-1 Sinminakışta	1	30	--
	Asiyab	2	60	6 ay
	Asiyab	5	150	6 ay
	Asiyab	1	40	--
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	2	60	6 ay
	Asiyab-1 Zeytin	4	12	--
	Asiyab-1 Zeytin	3	9	--
	Asiyab-1 Zeytin	1	3	--
	Asiyab-1 Zeytin	2	6	--
	Asiyab-1 Zeytin	3	9	--
	Asiyab-1 Zeytin	9	27	--
	Asiyab-1 Zeytin	2	6	--
	Vergi toplamı		7151	

<i>YERA</i>	Asiyab	1	45	8 ay
	Asiyab	1	60	Yıl yürür
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	3	90	6 ay
	Asiyab	1	40	8 ay
	Asiyab	1	250	5 ay
	Asiyab	1	60	Yıl yürür
	Asiyab	1	45	9 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab-1 Zeytin	2	6	--
	Vergi toplamı		14988	
<i>HERSE</i>	Asiyab	2	90	6 ay
	Asiyab	1	15	3 ay
	Asiyab	2	60	6 ay
	Asiyab	4	200	10 ay
	Asiyab	10	600	Yıl yürür
	Asiyab	1	45	9 ay
	Asiyab	3	90	6 ay
	Asiyab- 1 Kameç Kavale	1	50	--
	Asiyab- 1 Börke Gavale	1	50	--
	Asiyab- 1 Kostomir	1	50	--
	Asiyab- 1 Kandille	1	50	--
	Asiyab- 1 Mollagori	1	50	--
	Asiyab- 1 Hardavilo	1	50	--
	Asiyab- 1 Dihami	1	50	--
	Asiyab- 1 Mihal	1	50	--
	Asiyab- 1 Börke çingane	1	50	--
	Asiyab- 1 Kosta	2	100	--
	Asiyab- 1 Ruşo	1	50	--
	Asiyab- 1 Erib	1	40	--
	Asiyab- 1 Kosta Markab	1	40	--
	Asiyab- 1 Kosta Alto	1	40	--
	Asiyab- 1 Karasarı	1	40	--
	Asiyab- 1 Baloburko	1	40	--
	Asiyab- 1 Ermirlot	1	30	--
	Asiyab- 1 Üstad Kalo	1	30	--
	Asiyab- 1 Hilafeti	1	30	--
	Asiyab- 1 Mosko	1	30	--

	Asiyab- 1 Kalorne	1	30	--
	Asiyab- 1 Balokafatno	1	30	--
	Asiyab- 1 Gavala	1	30	--
	Asiyab- 1 Balı	1	30	--
	Asiyab- 1 İçlivenlo	1	30	--
	Asiyab- 1 Andon	1	30	--
	Asiyab	3	60	4 ay
	Asiyab	2	90	9 ay
	Asiyab	1	40	8 ay
	Asiyab	8	240	6 ay
	Asiyab	1	15	3 ay
	Asiyab	15	900	Yıl yürür
	Asiyab	1	25	5 ay
	Asiyab	9	270	6 ay
	Asiyab- 1 Yorgi Kuto	1	30	6 ay
	Asiyab- 1 Yani Kavare	1	60	Yıl yürür
	Asiyab- 1 Laktezi	1	60	Yıl yürür
	Asiyab- 1 Gore	1	50	10 ay
	Asiyab- 1 Elpişahlarlo	1	60	Yıl yürür
	Asiyab- 1 Dihami Sekolo	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Zeytun	3	9	--
	Asiyab-1 Zeytun	2	6	--
	Asiyab-1 Zeytun	5	15	--
	Asiyab-1 Zeytun	4	120	--
	Asiyab-1 Zeytun	8	24	--
	Asiyab-1 Kormid	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Dimitri Kanato	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Bodur Ayarano	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Yahirno	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Şanofrankol	1	50	10 ay
	Asiyab-1 Mustafa	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Yomikoplo	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Yani Garyah	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Katanofor	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Midilünor	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Yolkoz	1	25	5 ay
	Asiyab-1 Kulkaki	1	25	5 ay
	Asiyab-1 Anderinkoh	1	25	5 ay
	Asiyab-1 Papa Dimitri	1	25	5 ay

	Asiyab-1 Dimenko	1	20	4 ay
	Asiyab-1 Yani	1	15	3 ay
	Asiyab-1 Papa Yorgi	1	20	4 ay
	Asiyab-1 Duha Vataçine	1	25	5 ay
	Asiyab-1 Yenadino	1	60	Yıl yürür
	Asiyab	1	15	3 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	1	20	4 ay
	Asiyab-1 Zeytun	2	6	--
	Vergi toplamı		35541	
<i>MİDİLLİ</i>	Asiyab	1	60	--
	Asiyab	1	30	--
	Asiyab	3	180	Yıl yürür
	Asiyab	1	30	6 ay
	Vergi toplamı		300	
<i>FESLEKE</i>	Asiyab	4	120	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab-1 İskender	1	15	Yıl yürür
	Asiyab-1 Balı Bey	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Yunus Bey	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Komino	1	60	Yıl yürü
	Asiyab-1 Abdi Bey	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1Yani	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Yeniçeri Aydın	1	30	6 ay
	Asiyab-1 Kâsım	1	15	3 ay
	Asiyab-1 Hassa	1	60	Yıl yürür
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab-1Komtino	1	60	Yıl yürür
	Asiyab-1 Yeniçeri Mahmut	1	30	6 ay
	Asiyab-1 Yani	1	30	6 ay
	Asiyab-1 Hassa	1	60	Yıl yürür
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab-1 Zeytun	3	9	--
	Asiyab-1 Zeytun	3	9	--
	Vergi toplamı		72542	
<i>KELEMYE</i>	Asiyab-1 Yakup Bey	2	90	8,5 ay
	Asiyab-1 Dariyan	1	60	--
	Asiyab-1 Ali Nasreddin	1	30	6 ay

	Asiyab-1 Kara Mustafa	1	30	6 ay
	Asiyab	2	60	6 ay
	Asiyab-1 Karagöz Yeniçeri	1	45	9 ay
	Asiyab-1 Yani Mihal	1	30	6 ay
	Asiyab-1 Ahmet	1	30	6 ay
	Asiyab-1 Mahmud Subaşı	2	60	6 ay
	Asiyab-1 Nasuh Seferşah	1	30	6 ay
	Asiyab-1 İsa Balı	1	60	Yıl yürür
	Asiyab	2	60	6 ay
	Asiyab	2	60	6 ay
	Asiyab	2	60	6 ay
	Asiyab	6	360	Yıl yürür
	Asiyab	3	180	Yıl yürür
	Asiyab	2	60	6 ay
	Asiyab	3	90	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab- 1 Ağlıkoz	1	30	6 ay
	Asiyab-1 manol	1	30	6 ay
	Asiyab-1 Dihami	1	30	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab-1 Zeytin	1	3	--
	Vergi toplamı		1548	
<i>KÖREKE</i>	Asiyab	4	120	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	1	20	4 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	1	120	Yıl yürür
	Asiyab	1	40	8 ay
	Asiyab	1	15	3 ay
	Asiyab	2	60	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	4	120	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	4	190	8 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab- 1 Zeytin	5	13	--
	Asiyab- 1 Zeytin	3	9	--
	Asiyab- 1 Zeytin	3	9	--
	Vergi toplamı		3962	

(Tablo XVIII.)

989/1581 Yılında Midilli Sancağı'nda Değirmenler

Bulunduğu Yer	Türü/Adı	Bab	Resm	Çalışma Süresi
MOLOVA	Asiyab	7	210	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	2	60	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	3	90	6 ay
	Asiyab	3	90	6 ay
	Asiyab- Mimad	2	80	8 ay
	Asiyab- Kosta	1	40	8 ay
	Asiyab-1 Muharrem Çelebi	1	30	6 ay
	Asiyab	4	120	6 ay
	Asiyab	1	30	4 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	1	60	Yıl yürür
	Asiyab	1	60	Yıl yürür
	Asiyab	1	60	Yıl yürür
	Asiyab	1	60	Yıl yürür
	Asiyab	1	60	Yıl yürür
	Asiyab	10	450	9 ay
	Asiyab	10	400	8 ay
	Asiyab	3	150	10 ay
	Asiyab	1	60	Yıl yürür
	Asiyab	2	60	6 ay
	Asiyab-1 Zeytun	4	16	
	Asiyab-1 Zeytun	1	4	
	Asiyab-1 Zeytun	2	8	--
	Asiyab-Zeytun	2	6	--
	Asiyab-1 Zeytun	2	6	--
	Asiyab-1 Zeytun	4	16	--
	Asiyab-1 Zeytun	2	6	--
	Vergi toplamı		2352	
KALONTA	Asiyab	4	120	6 ay
	Asiyab	1	60	Yıl yürür
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	1	15	3 ay
	Asiyab	7	210	6 ay
	Asiyab	1	40	8 ay
	Asiyab	1	30	6 ay

	Asiyab	2	60	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab-1 Papa Duka	1	30	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab- 1 Dokatoma	1	30	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab-1 Manol Kalviro	1	30	6 ay
	Asiyab-1 Burgac Kandin	1	30	6 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Asiyab	5	300	Yıl yürür
	Asiyab-1 Kebe	9	100	--
	Asiyab	2	60	Yıl yürür
	Asiyab	2	60	6 ay
	Asiyab	5	150	6 ay
	Asiyab	2	60	6 ay
	Asiyab-1 Zeytun	4	16	--
	Asiyab-1 Zeytun	3	12	--
	Asiyab-1 Zeytun	1	4	--
	Asiyab-1 Zeytun	1	4	--
	Asiyab-1 Zeytun	9	36	--
	Asiyab- Zeytun	3	12	--
	Vergi toplamı		6383	
YERA	Asiyab	1	45	8 ay
	Asiyab	1	60	Yıl yürür
	Asiyab	3	90	6 ay
	Asiyab	1	40	8 ay
	Asiyab	1	30	6 ay
	Vergi toplamı		265	

Yukarıdaki tabloda verilen bilgileri değerlendirecek olursak, Midilli Sancağı'nın nahiyeelerine göre, şunları söyleyebiliriz :

1548 yılında Sancağın Molova kazasında, toplam 33 değirmen vardır. Bunların 25 tanesi un değirmeni, 8 tanesi zeytinyağı elde edilen zeytin değirmeni (asiyâb-ı zeytun)dir. Un değirmenlerinin, yukardaki tablolarda da görüleceği üzere, çalıştıran şahsın isimleriyle zikredilenleri mevcuttur. 3 tanesi ki, isimlerinden de anlaşılacağı üzere, müslümanların işlettiği değirmenlerdir : asiyab-1 Muharrem Çelebi, asiyab-1 Mehmet bin Yeniçeri, asiyab-1 Mustafa. Diğerlerinin çoğunluğu gayr-i müslim yerli ahaliye aittir. Molova'da mevcut değirmenlerin 12 tanesi 6 ay, 3 tanesi 8 ay, 1'i 9 ay, 1'i 10 ay ve 8 tanesi de tam yıl boyunca faaliyettedirler. Değirmenlerin özelliklerinden, "bab" diye tabir edilen taş sayıları bakımından, bir istatistik verecek olursak, 14 tanesi 1 adet, 3 tanesi 2, 3 tanesi 3, 1 tanesi 4, bir tanesi 7, 2 tanesi de 10 taş ile çalışmaktadır. 1581 yılında ise Molova'daki değirmenlerin sayısının 30'

a düştüğünü görüyoruz. Bunların 23 tanesi un değirmeni, 7 tanesi zeytin değirmenidir. Un değirmenlerinin 1'i 4 ay, 11'i 6 ay, 3'ü 8 ay, 1'i 9 ay, 1'i 10 ay ve 6'sı ise bütün yıl boyunca çalışmaktadırlar. Taş sayılarına gelince 13 değirmen 1 taş ile, 3 tanesi 2 taşla, 3 tanesi 3 taşla, 1'i 4 taşla, 1'i 7 taşla ve 2 tanesi de 10 taşla çalışmaktadır.

Molova'da zeytin değirmenleri toplam 8 adettir. Bunlar tahrir defterlerinde "asiyâb-ı zeytun" olarak geçiyor. Zeytin değirmenlerinin sadece taş sayıları, alınan vergi zikredilmiş, fakat ne kadar süre faaliyette bulundukları belirtilmemiştir. Taş sayıları bakımından, 1 taş ile çalışan 1 adet, 2 taşlı 4 adet, 4 taşlı 2 adet, 7 taşlı 1 adet zeytin değirmeni vardır. Molova kazasında 1581'de zeytin değirmeni sayısı 1 eksilmiştir ve 7'ye düşmüştür. Taş sayıları ise aynıdır. Fakat 1548'deki mevcut 7 taşlı zeytin değirmeni 1581'de yoktur.

XVI.yüzyılın ortalarında, 1548'de, Sancağın diğer kazalarından olan Kalonya'da toplam 35 değirmen vardır. 7 tanesi zeytin değirmeni, geriye kalanlar un değirmenidir. Yukarıda ki tabloda da görüleceği üzere bazı değirmenler, işletenin adı ile verilmiştir. Bunların isimlerinden yerli gayr-i müslim ahaliden olduğunu anlıyoruz. Değirmenlerin çalışma sürelerine gelince, 1 adet 3 ay, 13 adet 6 ay, 2 adet 8 ay, 2 adet tam yıl çalışanlar vardır. Bazılarının çalışma süreleri tahrir defterlerinde belirtilmemiştir, fakat alınan resimlerin miktarından ne kadar süre çalıştıkları tahmin edilebilir. "Bab" şeklinde tabir edilen değirmen taşlarının, değirmenlere göre adedi ise şöyledir : 18 adet 1 taşlı, 4 adet 2 taşlı, 1 adet 3 taşlı, 1 adet 4 taşlı, 2 adet 5 taşlı, 1 adet 7 taşlı, bir adet de 9 taş ile çalışan değirmen vardır. 1581'de ise değirmen sayısı, 30'a düşmüştür. 24 tanesi un değirmeni, 6 tanesi zeytin değirmenidir. Bunların 1'i 3 ay, 16 adedi 6 ay, 1'i 8 ay, 2 tanesi bütün yıl çalışmaktadır. 15 tanesi 1 taşla, 4 tanesi 2 taşla, 1'i 4 taşla, 2'si 5 taşla, 1'i 7, 1'i 9 taşla çalışmaktadır.

Kalonya'daki zeytin değirmenleri 1548'de, 7 adet demiştik. Merkez nahiyede ve bağlı köylerinde olan bu değirmenlerin 1'i 1 taşlı, 2 adet 2 taşlı, 2 adet 3 taşlı, 1 adet de 4 taşlı'dır. Yalnız bunların çalışma süreleri belirtilmemiştir, vergileri yazılmıştır. Yukarıda da söylediğimiz gibi, sancak kanunnamesinde belirtildiği üzere, zeytin değirmenlerinden yılda 3 akçe resim alınıyordu. Kalonya'da 1581'de zeytin değirmeni sayısı 6'ya düşmüştür. Yine bunların özelliklerine bakacak olursak, 2 tanesi 1 taşla, 2 tanesi 3, 1'i 4 ve 1'i de 9 taşla faaliyettedir.

1548 yılında Yera nahiyesinde olan değirmenlerin toplam sayısı 11 adettir. Bunların bir tanesi zeytin değirmenidir. Zeytin değirmeni 2 adet taş ile çalışmaktadır. 10 adet olan un değirmenlerinin bir tanesi 5 ay, 4 tanesi 6 ay, 2 tanesi 8 ay, biri 9 ay, 2 tanesi ise yıl boyunca faaliyettedir.

Bunların “bab”, yani taş sayıları ise şöyledir : 9 tanesi 1 taşlı, 1 tane 3 taşlıdır. 1581 yılında ise un değirmeni sayısı Yera'da 5'e düşmüştür ve hepsi de un değirmenidir. Bunların çalışma süreleri, 2'si 6 ay, 2'si 8 ay, biri ise tam yıl çalışmaktadır. 4 tanesi 1 taş ile, birisi 3 taş ile çalışmaktadır.

XVI.yüzyılın ortalarında, Midilli Sancağı'nın en fazla zirai tesise sahip olan nahiyesi Herse olmalıdır. Zira bol miktarda değirmen mevcuttur : toplam 75 adet. Bunların 6 tanesi zeytin değirmenidir. Geriye kalan 69 değirmenin içinde de, belki zeytin değirmeni olarak tasarruf edilenler olabilir, ama tahrir defterlerinde bu belirtilmemiştir. Değirmen sahiplerinin isimlerine bakılırsa, hepsi de yerli gayr-i müslim ahaliden oldukları tahmin edilebilir. Değirmenlerden, 4 tanesi 3 ay, 4 tanesi 4 ay, 6 tanesi 5 ay, 7 tanesi 6 ay, bir tanesi 8 ay, 2 tanesi 9 ay, 3 tanesi 10 ay, 16 tanesi ise tüm yıl boyunca faaliyettedirler. Bu değirmenlerin büyük bir kısmı 1 adet taş ile çalışmaktadır : 46 adet. 3 tane 2 taşlı, 1 tane 3 taşlı, 1 tane 4 taşlı ve bir tanesi de 10 taşlı'dır.

Herse'deki 6 adet zeytin değirmeninden 2'si 2 taş ile ve birer adet 3, 4, 5 ve 8 taş ile çalışanlar mevcuttur.

Değirmenler açısından, Nefs-i Midilli'ye, yani merkez kazaya bakacak olursak, bu zirai tesislerin en az olduğu yer gibi gözükmektedir. Toplam 4 değirmen vardır. Bunların biri 6 ay, biri de yıl boyunca çalışır durumdadır. Diğer ikisinin süreleri belirtilmemiş ama, alınan resim miktarına bakacak olursak, birinden 60 akçe ki, anlaşılan bütün yıl çalışıyor, diğerinden ise 30 akçe resim alındığına göre 6 ay çalışıyor demektir. İlginçtir ki, Nefs-i Midilli'de zeytin değirmeni kaydedilmemiştir.

Sancağın diğer bir nahiyesi olan Fesleke'de ise XVI. Yüzyılın ortalarında toplam 19 değirmenden iki tanesi zeytin değirmenidir. Bunların sahiplerinin isimlerinden anlaşıldığına göre, 7 tanesi müslümanlara aittir. Yine 2 tanesi “asiyab-ı hassa” olarak zikredilmektedir ki, gelirleri padişah haslarına dahildir. 17 un değirmeninden, 1 tanesi 3 ay, 7 tanesi 6 ay, 9 tanesi ise tam yıl çalışmaktadır. 16 tanesinin 1 değirmen taşı, 1 tanesinin 4 adet taşı mevcuttur.

Fesleke'deki zeytin değirmeni 2 adettir ve her ikisinin de 3'er adet taşı bulunmaktadır. Bunların kimlere ait olduğu belli değildir, sadece “asiyab-ı zeytin” şeklinde kayıtlara geçmiştir.

Kelemye'de ise aynı tarihlerde değirmen sayısı toplam 24 adettir. Sadece bir tanesi asiyab-ı zeytin'dir. Un değirmenlerinin 8 tanesi müslümanlara aittir ki, bunların içinde, isimlerindeki “yeniçeri”, “sûbaşı” eklerinden de anlaşılabileceği üzere, asker kökenli olanlar vardır. Değirmenlerin faaliyet sürelerine gelince,

17' si 6 ay, 1'i 8,5 ay, 1'i 9 ay, 3 tanesi ise tam yıl çalışmaktadır. Süresi yazılmayan bir değirmenden ise 60 akçe resim alındığına göre, o da tam yıl çalışmaktadır hükmüne varabiliriz. Yine bu değirmenlerin 13'ü 1 taşlı, 7'si 2 taşlı, 2'si 3 taşlı, 1'i 6 taşlı'dır. Kelemye'deki bir adet olan zeytin değirmeninin 1 adet taşı bulunmaktadır.

1548 tarihinde Köreke nahiyesindeki değirmenlerin toplam sayısı 16'dır. 3 tanesi zeytin değirmenidir. Değirmenlerin isimleri, sadece yalın halde “asiyab” şeklinde defterde yazılmıştır. İşletenlerin isimleri zikredilmemiştir. 1 adet 3 ay, 1 adet 4 ay, 8 adet 6 ay, 2 adet 8 ay ve bir adet de tüm yıl boyunca faaliyette olan değirmenler vardır. Bunların 8'i 1 taşlı, 2'si 2 taşlı, 3'ü 4 taşlı özelliğe sahiptir. Köreke'deki 3 adet zeytin değirmeninden 2'si 3 taş ile, 1'i 5 taş ile çalışmaktadır.

4- Mukata'alar (Gümrük, Şem'hane ve Bâc-ı Bazar Mukata'aları):

4.1- Midilli Gümrük Mukata'ası :

“Mukâta'a” tâbirinden kasıt, geliri kimseye dirlik olarak verilmeyip, doğrudan merkez hazinesine alınan vergi ve gelir kaynaklarına denmektedir. Ayrıca, “mukata'a usûlü”, Osmanlı maliyesinin bir vergi toplama biçimidir. Buna göre, maden işletmeleri, tuz, şap vs. gibi devlete ait kaynaklar, şehirlerdeki bedesten, tabakhâne, boyahâne, kasaphâne, şem'hâne (mumhâne), meyhâne vs. gibi ticari işletmeler “damga”, “mizan” ve “bac” gibi gümrük vergileri ile iskeleler, mukata'a usûlü ile işletilmekte idi. Bunların her birine ayrı ayrı “boyahâne mukata'ası”, “tabakhâne mukata'ası”, “gümrük mukata'ası” gibi adlar verildiği gibi, bir sancak veya kazadaki merkeze ait bütün gelir kaynaklarını ifade etmek için de “mukata'a” veya çoğulu olan “mukata'ât” tabiri kullanılıyordu⁵⁸.

Tımar sisteminin uygulandığı her yerde merkez hazinesinin nakit ihtiyacını karşılamak için memleketin en zengin vergi ve gelir kaynakları mukata'a olarak ayrılmıştı. Bunlar “cizye”, “ağnam”, “damga”, “bac”, “ihtisap”, “boyahane” vs. vergi ve işletmeler ile bir kısım verimli ve geliri olan köyler idi.

Mukata'a gelirlerinin toplanması ise iki yolla olmaktaydı: “iltizam” ya da “emanet usûlü”. İltizam usûlünde, her hangi bir mukata'a, başkentte ya da mukataanın bulunduğu kadılıkta müzayedeye çıkarılır ve en fazla fiyatı teklif eden ve en fazla peşin vermeyi kabul eden iltizamı alırdı. Şayet müzayedede sırasında, mukataayı iltizam eden çıkmazsa, devlet bu defa ulûfeli bir memur

(emîn) görevlendirerek, mukataa gelirlerini toplama yoluna giderdi ki, buna da “emanet usulü” denirdi. İltizam müddeti üç yıl ve katları şeklinde olurdu. İltizam işlerine girenler arasında merkezdeki kapıkulu mensupları ile taşradaki sancakbeyi, subaşı, za'im gibi yüksek dereceli devlet memurları başta gelirdi.

Girişte “mukata'a” tâbiri hakkında genel bir izahât verdikten sonra Midilli Adası'nın gümrük mukata'asına bakabiliriz: Midilli gümrük mukata'asına ilişkin verilerin bulunduğu “Maliyeden Müdevver” defterlere bakıldığında, Midilli'ye yalnızca birkaç kilometre uzaklıkta bulunan, Anadolu kıyılarındaki Ayazmend (Altınova) ve Edremit iskelelerinin gümrük mukata'atının, Midilli gümrük mukata'asına dahil olduğu ve ayrılmaz bir parçasını oluşturduğu, ayrı olarak ele alınmadıkları anlaşılmaktadır⁵⁹. Esas mukataanın tevâbisinin, limandaki etkinliklerle bütünüyle ilgisiz verileri içerip içermediğinden kesin olarak emin olamıyoruz. Örneğin, adada üretilen ve en azından bazı yıllarda Venedik tüccarlarına yasal olarak satılabilen zift⁶⁰ kantarda tartılırdı. Bu kantarı ise Midilli gümrük mukataasını elinde bulunduran kişi işletirdi. Bu tür küçük unsurların toplamdan düşülmesi mümkün değildir. Ancak, esas mukataa ile bağlantısı daha az sürekli olan bazı vergilerin belirlenerek düşülmesi mümkündür. Örneğin, XVI. yüzyıl sonlarına doğru yılda 20.000 akçenin üzerine çıkan öşr-i mâhi (balık vergisi), mümkün olan yerlerde, toplamdan düşülmüştür⁶¹.

Anadolu'daki Ayazmend (Altınova) ve Edremit iskelelerini de kapsayan Midilli gümrük mukataasına ilişkin teklifler aşağıdaki tabloda (Tablo XIX) gösterilmiştir:

59 Midilli gümrük mukataası için bkz. *MAD* 385, s. 85, 88; *MAD* 3258, s. 1, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 13; *MAD* 115, s. 66b; *MAD* 3277, s. 74b; *MAD* 1583, s. 432, 441, 451, 475; *MAD* 3737, s. 12, 85.

60 *MD* 7, 36/104, (975/1567-1568).

61 *MAD* 385, s. 85 ve *MAD* 1583, s. 432. Bu belgelere göre, iskele mukataası serhane, şemhane, ve dükkan vergilerini de içermektedir. Ancak, mukataa kapsamının her zaman aynı kalıp kalmadığını bilemiyoruz.

(Tablo XIX.)

*Midilli'nin Gümrük Vergisi (yıllık akçe olarak)**(XVI.Yüzyılın II.yarisından itibaren)*

Tarih	Gümrük vergisi (akçe)	Tarih	Gümrük vergisi (akçe)
955-958/1548-1551	161.667	983-986/1576-1579	140.000
956-959/1549-1552	168.333	984-987/1576-1579	160.000
958-961/1551-1553	176.667	987-990/1579-1582	173.333
968-971/1560-1563	116.667	991-994/1583-1586	191.473
971-974/1563-1566	116.667	994-997/1586-1588	218.140
974-977/1567-1570	103.333	997-1000/1588-1590	234.807
977-980/1569-1572	111.667		

Dikkat edilirse XVI.yüzyılın ikinci yarısından itibaren (1548'den 1553'e kadar) kısmî bir yükselme vardır, fakat 1560-1563 arasında büyük miktarda bir düşüş kaydediliyor ve bu düşme 1576'ya kadar devam ediyor. 1576'dan itibaren ise gelirlerde büyük bir artma kendini gösteriyor ve 1590'lara kadar da bu yükseliş gözle görülür bir şekilde devam ediyor. Bu tablodaki düşüş ve yükselişlerin nedenlerini, Osmanlı sosyal ve iktisat tarihi üzerine çok kıymetli çalışmaları olan Süreyya Farukî "*Osmanlıda Kentler ve Kentliler (1550-1650)*" isimli eserinde, Çeşme'nin mukataa gelirleri ile de ilişkilendirerek, şu şekilde belirtiyor: "*Midilli'ye ve küçük bir Anadolu limanı olan Çeşme'ye ilişkin mukataa vergileri arasında belirgin bir paralellik vardır. 1560'lardan başlayarak her iki mukataa da değer kaybetmiş, her iki mukataa da en düşük noktaya 1562-1563'lerde varmıştır. Bu gelişmenin nedenleri Çeşme gümrük mukataasına ilişkin bir belgede belirtilmektedir. Geçmişte Sakız Adası'nın Cenevizli yöneticilerinin Çeşme'ye çok sayıda tekne göndermeleri sayesinde İtalya ile sıkı bir ilişki sürdürülüyordu. Sakız'ın Osmanlılarca fethinden sonra ise, bu gemilerin çoğu artık Çeşme'ye uğramaz olmuş, bu iskelenin gümrük gelirleri de azalmıştır. Bu gelişme karşısında önce kimsenin talip olmaması üzerine mukataa geçici olarak maaşlı bir görevlinin (emîn) yönetimine devredilmiş, sonunda bulunabilen mültezim adayı da, bedelde 100.000 akçelik bir indirim yapılmasını şart koşturmuştur. Midilli gümrük gelirleri bu gelişmeden daha da çok etkilenmiş ve aynı şekilde düşüşe geçmiştir. Midilli ile Sakız arasında XV.yüzyıl boyunca çok yakın ticaret ilişkileri bulunduğu gözönüne alınırsa, bu gelişmenin şaşırtıcı olmaması gerekir. Ticaretteki bu gerilemenin Sakız'ın Osmanlılarca fethinden önce başlamasının nedenini anlamakta kolaydır. Sakız'daki Maona ejemenliğinin son yıllarında, Cenova'daki yetkililer adanın Osmanlılar'ın*

eline geçmesinin an meselesi olduğunu anlamışlardı. O sırada Akdeniz'deki en büyük donanmayı elinde bulunduran Osmanlı İmparatorluğu'nun diplomatik baskılarına boyun eğen Ceneviz yöneticileri Maonalar'a karşı bir sorumlulukları olmadığını ilan ettiler. Böylece en azından görünüşte ada, Maona yönetiminde küçük bir bağımsız devlet halini aldı. Bu geçiş döneminde, Osmanlı yönetimi altında ticaret yapmaya niyetli olmayan Cenevizli gemiciler, gemileriyle birlikte adayı terk etmiş olmalıdır. Aynı nedenle, Cenova ve diğer İtalyan kentlerinden de adaya bu dönemde daha az gemi uğramaya başlamış olabilir.⁶²

Midilli gümrüğüne giren çıkan mallar ve alınan vergilerle ilgili olarak, Midilli Sancak Kanunnâmeleri'nde açık bilgiler bulmak mümkündür. Öncelikle II.Bayezid döneminde vaz' olunan 893/1488 tarihli Sancak Kanunnâmesi'ne bakalım⁶³ :

“Kurâda satılan meta'dan Midüllü feth olup dârü'l İslam olalıdan berü peynir ve yağ ve gayri her ne satılsa, denize gitmeyince alandan ve satandan alınmaz imiş. Amma denize her yüz akçede kâfirden üç akçe ve müslümandan iki akçe alınur imiş. Merhum Sultan Mehmet tâbe serahû fevt olduktan sonra kurada satılan metadan gümrük almak Baysto⁶⁴ ihdas eylemiş. İmdi kurada satılan meta'dan gümrük almak sair memalik-i mabruselerinde adet değildir. Gerektir ki, anda kurada satılan meta'dan gümrük aldirmayasız, meğer ki, denize gide, ol vakit denize gidenden adet üzere gümrük vereler. Amma adet ve kanun-ı kadimden ziyade bir akçe ve bir habbe aldirmayasız ve sabıkan Tekfur zamanında Ayazmend iskelesinde gümrük alınmak yogmuş. Midilli feth olduktan sonra gümrük vaz'olunmuş. Ayazmend'den Midüllü'ye her ne meta' gitse, hemen gümrük Ayazmend iskelesinde alınur imiş ve Midüllü'ye gelecek nesne alınmaz imiş ve Midillü'den giden meta'dan dahi Ayazmend'de bir gümrük dahi alınmaz imiş. Sonra merhum Sultan Mehmet tâbe serahûnun evahir-i eyyamlarında Ayazmend iskelesinden Midilli'ye gelen meta'dan ve Midillü iskelesinden Ayazmend'e gelen meta'dan gümrük alınmak hâdis olmuş. İmdi bu gümrük kazıyyesi mukarrerdir. Bu bab da dahi merhum Sultan Mehmet vefatına gelince nice ola geldüyse, gerü ol vechile üzere amel eyleyesiz ve incirin kantarı 25 akçeye olur imiş; sabıkta iki kantarına bir akçe gümrük alınur imiş. Baysto her bir kantarına bir akçe alınmak ihdas etmiş. Gerektir ki, zaman-ı sabıkta incirin

62 Süreyya Faruki, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler 1550-1650*, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul 1994, II.basım, s.142-143.

63 Tek nüshası Paris 85. Vrk. 290/a-291/b'de bulunan ve 1488 de tedvin olunan Kanunname, ilk defa Ahmet Akgündüz tarafından neşredilmiştir. Bkz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tablilleri, II.Bayezid Devri Kanunnameleri*, Fey Vakfı yayınları, İstanbul 1990, s. 458-463.

64 “Baysto : Bu adaya hakim olan eski bir idarecinin adı da olabilir, bir yerde âmil olduğu belirtilmektedir, fakat durumu tam tesbit edilememiştir.” Bkz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tablilleri, II.Bayezid Devri Kanunnameleri*, s. 459.

kantarımdan gümrük her ne alına geldiyse gerü ol vech üzere alına, sonra bâdis olan akçeden bir akçe ve bir habbe alınmaya”.

Kanunnâmeden de çok açık bir şekilde anlaşıldığı üzere; Midilli fethedildikten bu tarafa, peynir veya yağ her ne olursa olsun denizden gelen tüccarlara satılmadıkça, bu maddelerden gümrük vergisi alınmazdı, gemi ile gelen tüccarlara satılan metadan gayr-i müslimler için her yüz akçede üç akçe, müslümanlar için ise her yüz akçede iki akçe alınıyordu. Kanunnâme’de bahsedildiğine göre, “Bavşto” denilen kişi ki, muhtemelen Fatih Sultan Mehmet’in ölümünden sonra, burada ne zamandan beri ve ne görev yaptığı belli olmayan, adaya hakim olan eski bir idarecinin adı olabilir, karyelerde satılan mallardan da vergi almaya başlamış. Bunun üzerine Padişah, bir ferman göndererek, bunun yasak olduğunu bildirmiş, bu durum kanunnâmeye bile aksetmiştir. Yine anlaşıldığına göre, Midilli’ye çok yakın olan Anadolu kıyısındaki Ayazmend (Altınova) iskelesinden Ada’ya, Ada’dan da Ayazmend’e çok miktarda mal alışverişinin ve canlı bir ticaretin olduğunu ve her iki iskelede de gümrük alınmak vaz’edildiğini görmekteyiz. İncirin bir kantarının 25 akçe olduğunu ve iki kantarına bir akçe gümrük alındığını, fakat Sultan Fatih’in vefatıyla beraber yerli idarecinin, her kantara bir akçe aldığını, ama durumun eskisi gibi olması gerektiği kanunnâmede belirtilmiştir. Palamudun müddinin 40 akçe, gümrüğünün ise kile başına 8 akçe; susamın müddinin 108 akçe, kile başına gümrüğünün ise 16 akçe olduğu kanunnâmede kayıt altına alınmıştır.

955/1548 tarihli Midilli Sancak Kanunnâmesi’nde ise iskele gümrüğü ile ilgili şu kayıt yer almaktadır: *“resm-i gümrük-i iskele, müslümanlardan her yüzde iki akçe alınur ve kefere taifesinden her yüzde üç akçe alınur ve harbî kefere taifesinden her yüzde beş akçe alınur ve resm-i kapan⁶⁵, peynir kantarından üç akçe alınur; satandan bir akçe alandan iki akçe alınur ve incir kantarından iki akçe alınur; satandan bir akçe ve alandan bir akçe alınur ve peksimet kantarından iki akçe alınur; satandan bir akçe ve alandan bir akçe alınur ve zift kantarından iki akçe alınur; satandan bir akçe ve alandan bir akçe alınur ve bâc-ı pay attan ve gayrıdan dörder akçe alınur; satandan iki akçe ve alandan iki akçe alınur ve gâvdan iki akçe alınur ve yünden iki akçe alınur ve dört koyundan bir akçe alınur ve Midilli iskelesinin at gemisinde adam başına iki akçe alınur; attan ve katırdan ve sığırdan dörder akçe alınur ve esirden adet-i köprü deyü otuz iki akçe alınur ve adet-i köprüden gayrı vaki’ olan mahsulatı her seferde cem’ idiüp*

65 Resm-i kapan: Meskûn mahallerde kurulan ve belirli bazı malların alınıp satıldığı, şimdiki toptancı hali gibi görev yapan ve “kapan” olarak isimlendirilen pazarlardan alınan bir vergi çeşididir.

ve üç yahşi olunup, iki yahşi miri için zapt olunup bir yahşi gemide hizmet eden kimesnelere virilir”.

Bu kanunnâmeden açıkça anlaşılıyor ki, gümrük oranları müslüman ile gayr-i müslim tacirlere göre farklılık arz etmekteydi. Hemen belirtilmelidir ki, bu gümrükler çoğu zaman özellikle hac mevsiminde çok hareketli ve zengindi. Öncelikle, deniz yoluyla kutsal topraklara hacı olmak için gidenleri taşıyan, İstanbul'dan yola çıkan gemiler ve Mısır'a, Şam'a mal götüren tüccar gemileri ve mirî gemiler, genellikle su ve yiyecek tedarik etmek için bu gümrüklere mutlaka uğramışlardır. Midilli Adası da, tıpkı Ege'de yer alan diğer büyük adalar gibi, meselâ Rodos örneğinde olduğu gibi, Mısır, Kıbrıs Adası ve İstanbul, İzmir deniz yolu üzerinde bulunmasından dolayı, kısacası Ege Denizi'nin anahtar noktası olması sebebiyle, ticarî önemini kesinlikle yitirmemiştir. Bu limanları kullananlar şüphesiz ki, sadece gayr-i müslim tacir ve hacılar değildi. Osmanlı kaynaklarından ve belgelerinden biliyoruz ki, Midilli ile İzmir limanını da içine alan Sığla Sancağı arasında çok sıkı ve canlı bir ticaret vardı. Bu resmî ticaretin yanı sıra, hacmini tesbit edemediğimiz gâyr-i resmî canlı bir ticaret, özellikle hububat kaçakçılığı adalar arasında her zaman olagelmıştır⁶⁶.

Midilli Adası'nın iskele gümrüğünden elde edilen gelirler, 1548 ve 1580-81 tarihlerinde, Padişah haslarına dahil edilmiştir ve 51.000 akçeyi bulan hatırı sayılır bir yekunu bulmaktadır⁶⁷.

4.2- Bac-ı Bazar Vergileri:

Diğer bir vergi kaynağı, Midilli'nin “bazar bacıları” idi. Bazar bacı, bilindiği üzere, pazarda satılan emtia üzerine konulmuş bir vergidir. Her kim, pazara satmak üzere herhangi bir meta getirirse, Osmanlı kanunlarına göre, kanunnâmelerde belirlenmiş nisbette bir parayı ödemek zorundaydı. 1548 tarihli Midilli Kanunnâmesi'nde, bazar bacına tâbi emtia ve vergi nisbetleri yukarıda belirtilmiştir. Buna göre, “kapan” tabir edilen ve belirli bazı yiyecek maddelerinin satıldığı hususî çarşılar (meselâ un kapanı-kapan-ı dakık, bal kapanı-kapan-ı asel, yağ kapanı-kapan-ı revgan vs.) ve pazar yerlerine getirilen ticarî malları şunlar oluşturmaktadır: yiyecek maddeleri olarak peynir, incir, peksimet, ayrıca adanın her tarafında üretilmekte olan şarap (şire, hamr) ki, “bac-ı hamr” olarak şaraptan alınan pazar vergisi Molova'da 1548 ve 1581'de 50 akçe, Kalonya'da 30 akçe idi, ayrıca 1548 tarihli Sancak Kanunnâmesi'nde belirtildiği üzere “şiresi olmayan karyeler, ahar karyeden

66 Mehmet Akif Erdoğan, “Rodos Adası'nda 1711 Yılında Tımar ve Tımarlılar”, Tarih İncelemeleri Dergisi, S. XIII, İzmir 1998, s. 28.

67 TD 261, s. 1-2; TD 594, s.2-5.

yükle şire getirsel, ikişer akçe bac alınır ve fiçu ile sirke veyahut şire getirsel, fiçu başına onbeşer akçe bac alınır”⁶⁸ denmekte ve şıradan alınan pazar bacı belirtilmektedir; ocaklarda üretilen ve gemi yapımında çok önemli bir zemin ve ara maddesi olan zift; hayvan ticaretinin de yaygın olduğunu ve örneğini gördüğümüz, at, koyun, sığır, deve ve bunlardan hâsıl olan ve tekstil hammadde olarak kullanılan yün ticaretinin, alım-satımının yapıldığına şahit olmaktadır. Bunun yanı sıra, Midilli iskelesi ile diğer iskeleler arasında ulaşımı sağlayan bir hayvan yük gemisinin bulunduğunu da kanunnâmeden öğreniyoruz ki, bu gemiye binen her kişiden adam başına iki akçe, hayvan başına ise dört akçe vergi alınmaktadır.

4.3. Mabeyn Mahsulü ve Beytûlmâl Vergileri :

Adanın bir diğer gelir kaynağı da, önemsiz bir yekün oluşturmaya rağmen, Midilli ve Molova kalelerinde vazifeli mustahfızlar ile Midilli timarlı sipahilerinin arasında vukubulan âdi hadiseler (cürm) neticesinde tahsil edilen “mabeyn mahsulü” vergilerdi. Bilindiği gibi Midilli ve Molova Kaleleri’ni muhafaza etmekle görevli mustâhfızlar, azaplar, topçular, geri hizmet kıtalarını oluşturan zenberekçiler, taşçılar, sarnıççılar vardı.

Midilli ve Molova Kaleleri’ni koruyan ve görev yapan bu kale mustahfızlarının terekeleri ayrı bir gelir kalemini teşkil etmekteydi. Bilindiği gibi, bütün askerler, Osmanlı kanunlarına göre kul idi ve vefatları halinde terekeleri (beytûlmâl), “beytûlmâl emini” tarafından hazine namına zaptedilirdi⁶⁹. 1548 ve 1580-81 tarihlerinde oluşturulan İcmal Defterleri’nde Midilli Sancağı’nda bulunan Padişah hasları içinde, “mevkûfât, beytûlmâl, mabeyn-i timarhâ-i mezbure gelirleri” (münhal olan memuriyet, mustahfız veya dirliklerin devlete intikal eden gelirleri, vakfedilmiş yerlerden hazineye ait varidat fazlaları) şeklinde belirtilmiş ve miktarı 7.600 akçe olarak tespit edilmiştir⁷⁰. Haliyle bu gelirin miktarının önceden bilinmesi mümkün değildir, sadece tahmini bir rakam verilmiştir.

4.4. Şem’hâne (Mumhane) Gelirleri :

Arapça “şem’a”, ince mum, bal mumlu fitil demektir. Kırmızı mühür mumunu eritmek için kullanılan sarma ince fitile de şem’a denilirdi. “Şem’acı”, “ehl-i hiref” denilen saray sanatkârlarından mumcular hakkında kullanılır bir tabir idi. Şem’a beyaz bal mumundan yapılırdı. “Şem’agerân-ı hâssa”, saray mumcuları hakkında kullanılır bir tâbirdir. Mumlar, balmumu

68 TD 264, s. 3.

69 Mehmet Akif Erdoğan, *Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, Anadolu Matbaası, İzmir, 1998, s. 137.

70 TD 261, s. 1; TD 594, s.2.,

ve iç yağından yapıldı. Petrolün aydınlık vasıtası olarak kullanılmıya başlandığı XIX.asırdan itibaren bu vazife tarihe karışmıştır. Bununla beraber saraylarda son zamanlara kadar mum kullanılmıştır⁷¹.

Midilli Sancağı'nda, 1548 yılında, mum üretilen bir şem'hânenin olduğunu görmekteyiz. Bu şem'hâne devletin görevlendirdiği bir "emîn" vasıtasıyla işletilmektedir. 1548 tarihli Midilli Sancak Kanunnâmesi'nde, şem'hâne ile ilgili pasaj şöyledir:

"...ve emin mesalihi muhasebesi mucibince, şem'hânenin bir yıllık mahsulü 12.372 akçe olup, 1.364 akçesi, dükkân-ı şem'hânedan hasıl olup, 11.008 akçesin dahi emin reaya taifesine "siz gelüp şem'hânedan mum almazsınız, mum hod size lazımdır" deyü haneden haneye cebr ile ikişer akçe satup, akçelerin alup, mumların vermezlermiş...mum akçesi hilâf-ı kanundur, reayaya teklif olunmayup, şem'haneden satın alandan kanun üzere mumhaneye ait olan resmî alınmasın".⁷²

Kanunname'den de çok açıkça anlaşılacağı üzere, mum yapılan şem'hânenin bir yıllık gelirinin 12.372 akçe olduğu, bunun 1.364 akçesinin reayaya mum satılan dükkân-ı şem'haneden elde edildiğini anlıyoruz. Fakat şem'haneyi devlet adına işleten emin, şemhanenin gelirinin geri kalan kısmını, yani 11.008 akçeyi ise, haneden haneye halka zorla iki akçeye mum satarak elde etmiştir. Fakat durumun öğrenilmesiyle beraber derhal kanunnâmeye hüküm konulmuş ve zorla halka mum satmanın yasak olduğu belirtilmiştir.

1548 ve 1580-81 tarihlerinde düzenlenen icmal defterlerinde belirtildiği üzere, Midilli Sancağı'nda vâki padişah hasları içine şem'hâne gelirinden de pay ayrılmıştır ki, bu pay 3.693 akçe tutmaktadır⁷³.

4.5.Resm-i Ocak-i Zift ve Resm-i Fırinhâne:

Midilli Sancağı'nın çeşitli bölgelerinde yer altından çıkarılan en önemli maden malzemelerinin içinde, tuzun yanında, zift de vardır. Sancağın muhtelif yerlerinde işletilen zift ocaklarından ve zift fırınlarından, tahrir defterlerinde belirtildiği üzere, "resm-i ocak-i zift" ve "resm-i fırinhane" adları altında vergiler ihdas edilmiştir. Kanunnâmelerde bu konuda bir bilgi verilmemiş, ya da bir hüküm konmamıştır. 1548'de zift ocaklarından alınan bu vergiler, Nefs-i Midilli hariç diğer bütün kaza ve nahiyelerden alınmıştır. Mesela 1548 ve 1581'de Molova'da resm-i ocak-i zift miktarı 30 akçe, resm-i fırinhane miktarı ise 31 akçedir. Kalonya'da 1548'de 186 akçe, 1581'de 146

71 M.Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri*, C. III., s. 334.

72 TD 264, s. 5.

73 TD 261, s. 1; TD 594, s.2.

akçelik bir zift ocakları geliri vardır, yalnız fırinhânelerden alınan miktar belirtilmemiştir. Yera'da ise zift ocaklarından alınan resim miktarı 1548'de 448 akçe, 1581'de 30 akçe, Herse'de 1548'de 60 akçe ve resm-i fırinhâne 50 akçe, aynı tarihte Fesleke'de 825 akçe resm-i ocak-i zift, Kelemye'de 617 akçe, Köreke'de ise 118 akçe resm-i ocak-i zift miktarı tesbit edilmiştir. 1548 tarihindeki toplam zift ocakları vergi miktarı 2.284. akçedir. Fakat Fesleke, Kelemye ve Köreke'de zift fırınları belki de olmadığından, resm-i fırinhane gelirleri belirtilmemiştir.

SONUÇ:

Midilli Sancağı'nın iktisadî hayatında temel faaliyet alanı ziraat ve hayvancılıktır. Ada coğrafyasının fazla elverişli olmamasına rağmen, yine de tahıl ürünleri ziraat içinde büyük bir paya sahiptir, özellikle buğday ve arpa çok miktarda üretilmektedir. 1548'den önce bir dönem Fesleke'nin 14 köyünde çeltik ziraatı yapılmışsa da. Kanunnamelerden anlaşıldığına göre, daha sonra bundan vazgeçilmiştir. Bağcılık adada çok gelişmiştir ve bağlar adanın her tarafına yayılmış vaziyettedir. Bunu Tahrir Defterleri'ne yansıyan ve alınan öşür dolayısıyla, bol miktarda elde edilen şıra=şarap yapımından anlamaktayız, bağlardan başka, bahçelerde yetiştirilen meyveler de bol miktardadır, özellikle incir ve üzüm büyük yer kaplamaktadır, zira payitaht İstanbul'un ve sarayın meyve ihtiyacının az da olsa bir kısmı Midilli'den sağlanmakta idi. Adada hububat ve bağ-bahçe ziraatından başka, pamuk, ipek, susam, keten, zeytin ve zeytinyağı ziraatı da yapılmaktadır. Zeytin ve zeytinyağı üretiminin henüz XVI. yüzyıl için çok fazla olduğunu söyleyemeyiz, fakat zeytin ziraatı daha sonraki yıllarda ön plana geçmiştir. Zeytinyağı elde edilen zeytin değirmenleri olduğuna göre, mutlaka sabun yapan imalâthaneler de olmalıdır. Pamuk, keten gibi sınaî hammaddelerin yetiştirilmesi, bunların işlendiği küçük tezgahların varlığını da akla getirmektedir.

Ada coğrafyasının uygun şartlar sunmasından dolayı, hayvancılık da yapılmaktadır. Gayr-i müslim ahali daha çok domuz besiciliği ile uğraşmaktadır, müslüman ahali ise sığır, koyun-keçi gibi hayvanları beslemektedir. Bunların yanında arıcılık ve bal üretimi ile az da olsa, özellikle Kalonya'da balıkçılık, çok gelişmiştir.

Kanunnâmelerden edindiğimiz bilgilere göre, adadaki iskeleler, canlı birer ticaret merkezi idi. Midilli Adası bu iskeleler sayesinde, dışa açılmış ve ticarî imkanları genişlemiş, pek çok ve değişik türde mal alışverişi gerçekleşmiştir. Özellikle adanın karşı kıyısında bulunan Anadolu iskeleleri ve İzmir limanı ile canlı bir ticaret sürüp gitmektedir. Adalar arasında eskiden beri sürüp

gelen, gayr-i kanuni bir kaçakçılık mevcuttur. Bu kaçakçılığın hammaddesini tahıl, yani buğday oluşturmuştur. Hububat kaçakçılığının önlenmesi ile ilgili, Mühimme Defterleri'ne yansıyan pek çok hüküm mevcuttur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri:

TD 261, 264, 594, 598.

MAD 385, MAD 3258, MAD 115, s. 66b; MAD 3277, MAD 1583, MAD 3737, MD 7, 36/104, (975/1567-1568).

MAD 385, MAD 1583.

Araştırma Eser ve Makaleler :

Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihî (1453-1559)*, C.I-II, Ankara, 1999, 3.Basım.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tablilleri, II.Bayezid Devri Kanunnameleri*, Fey Vakfı yayınları, İstanbul 1990.

Barkan, Ömer Lütfi. "Öşür", *İA*, C. IX, s. 485.

Braudel, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), 3. Basım, İstanbul 1993.

Çağatay, Neşet. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *D.T.C.F. Dergisi*, C.V, Ankara, 1947.

Demircan, Yasemin *XV. Ve XVII.Yüzyıllarda Boğazönü Adaları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1992.

Emecen, Feridun. *XVI.Yüzyılda Manisa Kazası*, TTK, Ankara 1989.

Ercan, Yavuz. "Osmanlı İmparatorluğunda Gayr-i Müslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bunların Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", *Belleten*, C. LV, S. 213, Ankara 1991.

Erdoğan, Mehmet Akif. "Rodos Adasında 1711 Yılında Tımarlar ve Tımarlılar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 1998, S. XIII, ss. 25-48.

Faruki, Süreyya. *Osmanlıda Kentler ve Kentliler 1550-1650*, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul 1994, II.basım.

Güçer, Lütfi. *XVI. Ve XVII.Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Mesilesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964.

Hinz, Walter. *İslamda Ölçü Sistemleri*, (çev. Acar Sevim), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1990.

İnalcık, Halil. "Osmanlılarda Raiyyet Rüşûmu", *Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)*, Toplu Makaleler, Eren Yayınları, İstanbul, 1993.

M. Zeki, Pakalın. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I-III, İstanbul 1946.

Safvet, "Nakşa (Naksos) Dukalığı ve Kiklad Adaları", *Tarihî Osmani Encümeni Mecmuası*, IV/23, Kanûn-ı evvel 1329.

Sertoğlu, Mithat. *Osmanlı Tarih Lügâti*, İstanbul, 1986.

Ünal, Mehmet Ali. *XVI.Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, TTK.Yayınları, Ankara 1999.

Ünal, Mehmet Ali. *XVI.Yüzyılda Harput Sancağı*, TTK, Ankara 1989.

Yediyıldız, Bahaeddin. *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.